

Stanko ANDRIĆ
Hrvatski institut za povijest,
Podružnica Slavonski Brod

SAMOSTAN SVETOG KRIŽA U FRANKAVILI (MANDELOSU)

Srijemska Frankavila u 11. i 12. stoljeću

Na području današnjeg sela Mandelosa u središnjem Srijemu, oko 12 km sjeverno od Srijemske Mitrovice, nalazilo se u srednjem vijeku razmjerno važno naselje koje je nosilo mađarsko ime Nagyolasz ili Nagyolaszi ('veliko vlaško/talijansko ШseloѢ'). Potonje je ime tijekom 14. stoljeća zamijenilo starije ime toga naselja, koje je glasilo Frankavila (*Francavilla*). To starije ime nije bilo tek latinski prijevod nekog pučkog, mađarskog ili slavenskog, imena, nego je u Srijem bilo doneseno sa zapadnim naseljenicima i osnivačima toga naselja. Čini se da je ono i iščezlo iz uporabe onda kada su se ti žitelji stranog podrijetla posve stopili s okolnim pučanstvom.

Frankavila je postojala već u vrijeme Prvoga križarskog rata, potkraj 11. stoljeća. Spominje je glavni kroničar tog rata, Albert Ahenski, opisujući prolasku križarskih četa kroz Ugarsko kraljevstvo 1096. Sve su te čete na svome putu kroz Podunavlje dospijevale u Srijem i kod Beograda prelazile Savu, stupajući tako na tlo Bizanta. Unatoč sporazumu s kraljem Kolomanom o mirnom prolasku zemljom, „pučki” križari koje je predvodio glasoviti propovjednik Petar Pustinjak iz okolice Amiensa izazvali su neredu i zatim počinili pokolj u ugarskoj pograničnoj utvrdi Zemunu (Albertova kronika naziva je opetovano *Malevilla*). Prema Zemunu se nato smjesta zaputila Kolomanova vojska. Glas o tome donio je Petru Pustinjaku neki čovjek iz „sela franačkih došljaka“ (*de villa advenarum Francorum*). Križari su tada, u strahu od kraljeve kazne, brže-bolje preplovili Savu i napustili Ugarsku.¹ To se zbivalo u lipnju

¹ Алберицус Аљуенсис, „Хисторија Хиеросолїмитїанае еїїегедїтїонис“, у: ЈШацљуесѢ-ПШаулѢ Мигне, Патрологиае цурсус цомплетус - сериес латина, св. 166 (Лутетиае Парисиорум, 1854), цол. 395 = „Алберїи

1096, a u studenom iste godine kroz Srijem je prošla i mnogo discipliniranija viteška križarska vojska pod vodstvom Gotfrida Bujonskog, vojvode Donje Lotaringije (*Lorene*), zemlje na sjeverozapadu tadašnjeg Svetog Rimskog Carstva. O prolasku tih križara Albert Ahenski je zapisao da su, prešavši rijeku Dravu, došli do „mjesta zvanog Frankavila“ (*ad locum, qui dicitur Francavilla*) i tu se zadržali tri dana, kupujući živež i ostale potrepštine, a onda nastavili put prema Malevili (Zemunu) i obali rijeke Save.²

To su najraniji podaci o povijesti srijemske Frankavile. Oni izričito potvrđuju da je to bilo naselje doseljenih stranaca. Ostaje nejasno tko su bili ti stranci i kada su došli u Srijem. Istraživače već dugo privlači mogućnost da se u tom „franačkom“ naselju vidi trag još puno davnije franačke vlasti koja se u ranom 9. stoljeću, poslije propasti panonskih Avara, zakratko protegnula sve do Srijema. Prema tome bi Frankavila bila jezični i povijesni dokaz ovdašnje franačke ekspanzije u doba Karla Velikog, baš kao i ime Fruška gora koje nosi srijemska podunavska planina. Kod nas su to prvi iznijeli Mijo Brašnić i Franjo Rački, a njihovo su mišljenje usvojili Konstantin Jireček i Lubor Niederle. „Vjerojatnim” ga je držao i Ferdo Šišić, a u novije vrijeme razradila ga je i novim razmišljanjima osvježila Nada Klaić.³ Nasuprot tome, u mađarskoj je historiografiji i jezičnopovijesnoj literaturi prevladao stav da postanak srijemske Frankavile ne može sezati čak u doba Karla Velikog, nego da ga valja datirati u 11. stoljeće, kada se vlast pokrštenih ugarskih kraljeva *Альенсис Хисториа Хиеросолімийана*“, у: Рецуеил дес хисториенс

дес цроисадес. Хисториенс оцидентауц, 5 св. (Парис, 1844-95), св. 4: 277. Усп. Мађарорсзáz иѠрїенеите тїіз кѠтеїбен. И: ЕлѠзмѠнек ес мађар иѠрїенеите 1242-иѠ, гл. ур. Гїурѓї СзѠкељї, 2 св. (Будапест, 1987), св. 2: 945; Стевен Рунциман, *A хисторї оф иѠхе Црусадес*, 3 св. (Цамбриде, 1951-4), св. 1: 123-5. О кронїчару Алберту Ахенском в. Аугустус Поттхаст ет ал., *Реїтерїорїум фонїїум хисторїае медиаеви*, св. 1-8/1Ц (Ромае, 1962-98), св. 2: 171-2.

² Albericus Aquensis, „*Historia*“, col. 413–4 = „*Alberti Aquensis Historia*“, sv. 4: 303. Usp. Runciman, *A history of the Crusades*, sv. 1: 147–8; Jovanka Kalic, „*Zemun u XII veku*“, Zbornik radova Vizantološkog instituta 13 (1971), 30–31.

³ Mijo Brašnić, *Iz narodopisa Hrvatske*, prir. Zlatko Virć (Vinkovci, 1994), 7, 13–14, 18 (u pitanju su Brašnićevi članci iz 1867. i 1871); Franjo Rački, „*Hrvatska prije XII. vieka glede na zemljišni obseg i narod*“, Rad JAZU 56 (1881), 107; Konstantin Jireček, „*Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer*“, Sitzungsberichte der Philosophisch–historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, sv. 136 (Wien, 1897), 94; Lubor Niederle, *Пївог а иѠцатиќї Слованї ју' нїцх ШСлованкѠ сїаро' иїносїїи, гїл ИИЅ*, 2 sv. (V Praze, 1906–10), sv. 2: 375–6; Ferdo Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih*

učvrstila u Srijemu, najprije u njegovom zapadnom dijelu, a zatim i u čitavoj toj pokrajini omeđenoj velikim rijekama. Da su se doista naselili u Srijemu već prije dolaska ugarske vlasti, žitelji Frankavile zacijelo se ne bi još i potkraj 11. stoljeća nazivali „došljacima“ (*advenae*), a u mlađim izvorima i uobičajenim pravnim izrazom „gosti“ (*hospites*).⁴ Ne zalazeći ovdje dublje u to pitanje, dodajmo da se iz kronike Alberta Ahenskog razaznaje i to da su se žitelji Frankavile bavili trgovinom u većoj mjeri od ostatka ugarskog pučanstva, kao i da su bili naklonjeniji franačkim križarima (dojavljuju im opasnost od ugarskog kralja). Obje se pojedinosti dobro uklapaju u sliku zapadne kolonizacije u Ugarskoj pod Arpadovićima.

O važnosti srijemske Frankavile u 12. st. svjedoči i činjenica da ju je u svome djelu spomenuo najveći europski kartograf toga doba, Arapin al-Idrizi. On je na Siciliji, na dvoru normanskog kralja Rogera II, godinama izrađivao i 1154. dovršio opsežno zemljopisno djelo popraćeno nizom zemljovida svega poznatog svijeta, s dosta potankim prikazom morâ, planinâ, rijekâ i gradova. Podatke o ugarskim gradovima prikupio je vjerojatno od talijanskih trgovaca. (Zanimljivo je da Idrizi Ugarskom zove samo njezine dijelove istočno od Dunava. Zapadno od Dunava su mu Karintija i „Sklavonija“, koju razlikuje od Hrvatske i Dalmacije.) Okolnost da se tako među desetak ugarskih gradova našla i Frankavila ukazuje ponajviše na njezinu razmjerno krupnu ulogu u trgovini toga vremena. Idrizi je spominje u nekoliko navrata kad daje podatke o udaljenostima između pojedinih važnijih mjesta, a o njoj samoj još pobliže bilježi ovo: „Frankavila (‘.f.r.n.k. b.y.l.h) je velik i lijep ratarski grad, žitelji mu piju vodu iz izvora i bunara. U njemu se može naći svakog bogatstva, ugodnih stvari i obilja, ali je žiteljima ponajviše svojstven nomadski način života“.⁵

⁴ János Melich, „*Etymologien. 1. Slovak. Osoh 'der Nutzen'. 2. Über den serbischen und kroatischen Namen Fruška Gora*“, *Zeitschrift für slavische Philologie* 2 (1925), 39–51; György Györffy, „*Das Güterverzeichnis des griechischen Klosters zu Száv-aszentdemeter (Sremska Mitrovica) aus dem 12. Jahrhundert*“, *Studia slavica Acad. sci. Hung.* 5 (1959), 12, bilj. 13; Lajos Kiss, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, 2 sv. (Budapest, 1988), sv. 1: 481–2, s.v. Fruška Gora; *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*, gl. ur. Gyula Kristó (Budapest, 1994), 477, s. v. Nagyolaszi. Usp. i *Magyarország története* I, sv. 2: 1098. Mišljenje da imenâ Fruška gora i Frankavila ne treba „dovoditi u bilo kakvu vezu sa Francima Karla Velikoga“ kod nas je prvi iznio Petar Skok, „*Toponomastika Vojvodine*“, *Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu* 12 (1939), 14–15; usp. i Skokov *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 4 sv. (Zagreb, 1971–4), sv. 1: 532–3, s.v. Frugy.

⁵ Navod je preveden prema ulomcima koje donosi István Elter, „*Magyarország Idrīsi földrajzi művében (1154)*“, *Acta historica Universitatis Szegediensis* 82 (1985), 53–63,

Sljedeće, vrlo zanimljive vijesti o Frankavili nalaze se u *Kronici grada Faenze (Chronicon Faventinum)*, koju je u prvoj četvrtini 13. st. sastavio tamošnji kanonik i magister Tolozan (*Tolosanus*). Opisujući kako je rane 1162, poslije iscrpljujuće opsade, grad Milano pao u ruke cara Fridrika I Barbarose, taj kroničar navodi da se dio milanskog pučanstva tada raselio na razne strane. Jedni su, tako, otišli u Ugarsku i, s dopuštanjem i posebnim povlasticama ugarskog kralja (to je mogao biti Gejza II ili, prije, njegov nasljednik Stjepan III, okrunjen u lipnju 1162), nastanili se u „Kaločkoj županiji“. Tu su si podigli dva naselja, Frankavilu i *Cadabul* (Kabol; danas Kovilj u Bačkoj istočno od Novog Sada), i u njima sagradili crkve posvećene svojem zaštitniku sv. Ambroziju. Tolozan uz to domeće da ti naseljenici još uvijek brižno čuvaju svoj „milanski jezik“, koji govore kao i mađarski i u kojem vide jamca svoga povlaštenog položaja prema kraljevskoj vlasti.⁶

Izričaj kojim je Tolozan opisao naseljavanje Milanaca u Frankavili – *villam de novo fecerunt vocatam Francavillam* – čini se da govori o osnivanju novog naselja, ali bi ga se moglo shvatiti i kao da je posrijedi obnova već postojećeg. Očito je da, s obzirom na ranije podatke o njoj, Frankavila nije mogla biti osnovana tek tada.⁷ Stoga je Dezsó Pais smatrao da su Lombardijci pridošli poslije 1162. iz Milana i okolice samo ojačali otprije postojeću „francusku“

---

osobito 59. Uz to v. i stariji francuski prijevod: *La géographie d'Édrisi*, prev. P.–A. Jaubert (Paris, 1836). Usp. i izvod u Pál Hrenkó i Árpád Papp–Váry, *Magyarország régi térképeken*, 2. izd. (Budapest, 1990), 46–47. Kod nas je o al-Idrizijevu djelu prvi pisao ФШранјоѢ РШлачкиѢ, „*Nekoje zemljo– i sgodopisne crtice iz dvijuh sriednjega vieka arapskiah spisateljah o Slavenstvu, navlaš ju' nomu*“, Neven 4/23 (1855), 359–365. Rački je tu krivo mislio da Frankavila odgovara starijem Sirmiju i mlađoj Mitrovici (ibid. 363).

⁶ „*Magistri Tolosani Chronicon Faventinum*“, prir. Giuseppe Rossini, u: *Rerum italicarum scriptores*, 2. izd. sv. 28/1 (Bologna, 1939), 56. Izvod iz Tolozanove kronike donose Albinus Franciscus Gombos, *Catalogus fontium historiae Hungaricae*, 3 sv. (Budapest, 1937–8), sv. 3: 2257–8, br. 4791; Melich, „*Etymologien*“, 42–3. Nešto malo podataka o kroničaru Tolozanu prikupio je priređivač njegovog djela Rossini, u *Rerum italicarum scriptores*, sv. 28/1: v–ix. Na Tolozanov navod o srijemskoj Frankavili upozorio je, u osvrtu na Jirečekov članak, *ЖШулуысѢ ЖШунѢѢ*, u *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 19 (1898), 388–9, u rubrici „Notizen“.

⁷ Ipak je to ustvrdio, promijenivši pod utjecajem Juliusa Junga svoje ranije mišljenje iz članka iz 1897, Konstantin Jireček, *Geschichte der Serben*, 2 sv. (Gotha, 1911–8), sv. 1: 191, bilj. 1 = isti, *Istorija Srba*, prev. Jovan Radonić, 2. izd., 2 sv. (Beograd, 1952), sv. 1: 110, bilj. 35. Možda na temelju Jirečeka, isto tvrdi i Stjepan Pavičić, „*Hrvatsko naselje u fruškogorskom području*“, *Hrvatsko kolo* 23 (1942), 122.

koloniju u Frankavili.⁸ Već je Gyula Pauler upozorio da Tolozanovi podaci o srijemskoj Frankavili ne mogu biti točni. Osim nesklada s ranijim njezinim spomenima, na to upućuje i Tolozanov navod da je u njoj bila podignuta crkva sv. Ambrozija, milanskog biskupa i crkvenog naučitelja, a od toga nema u Frankavili/Mandelosu nikakva kasnijeg traga; župna crkva u tom mjestu imala je za naslovnika sv. Ivana Krstitelja.⁹ Zbog svega toga je János Melich pomišljao i na to da se Tolozanovi podaci uopće ne odnose na srijemsku Frankavilu.¹⁰

Očito je da se podaci iz Tolozanove kronike ne daju bez teškoća uklopiti u cjelinu znanja o srijemskoj Frankavili. Ipak se ne čini da bi rješenje tih problema donijelo neko drugo mjesto na području Kaločke nadbiskupije¹¹ koje se eventualno moglo također zvati Frankavila. Nigdje u toj nadbiskupiji ne zna se za srednjovjekovnu crkvu posvećenu sv. Ambroziju. Ni u Kabolu /Kovilju, drugom od dvaju naselja o kojima govori Tolozan, župna crkva nije bila posvećena tom svecu, nego Djevici Mariji.¹² Zbog svega se toga mora zaključiti da je povijesna jezgra vijesti iz Tolozanove kronike narušena netočnim ili legendarnim pojedinostima; ali te se vijesti ipak bez dvojbe odnose na dobro poznato srijemsko naselje, Frankavilu ili Mandelos, a vjerojatno svjedoče i o stvarnoj seobi nekih milanskih žitelja u nj.

Uzmemo li da, kao što je mislio Pais, Tolozanova kronika svjedoči upravo o obnovi ranijeg „franačkog“ naselja novim zapadnim doseljenicima, onda se ta vijest može povezati s drugim poznatim činjenicama iz povijesti Srijema u to doba. Bizantski car Emanuel I Komnen (1143-80) poveo je 1150-1. protiv Ugarske vojni pohod, tijekom kojeg je u njegove ruke nakratko pao Zemun, a čitav Srijem bio izložen pljački i pustošenju. Bizantinci su tada zarobili i mnogo srijemskog pučanstva te ga preselili na teritorij Carstva.¹³ Lako je moguće da je ta katastrofa dosegla i Frankavilu, tako da su milanski naseljeni-

⁸ Dezső Pais, „*Les rapports franco-hongrois sous le règne des Árpád*“, *Revue des études hongroises et finno-ougriennes* 1 (1923), 139; usp. slično kod György Székely, „*Wallons et Italiens en Europe Centrale aux XIe-XVIe siècles*“, *Annales Universitatis sci. Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae – sectio historica* 6 (1964), 16.

⁹ Gyula Pauler, *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt*, 2. izd., 2 sv. (Budapest, 1899; pretisak 1984), sv. 1: 343 i 511.

¹⁰ Melich, „*Etymologien*“, 43–44.

¹¹ Tolozanov izraz *in comitatu Colozanis seu Colocensium* zacijelo treba razumjeti kao da se odnosi na Kaločku nadbiskupiju. Kaločka županija u srednjem vijeku nije postojala; sama Kalocsa nalazila se u županiji Fejér (isprva kratko u županiji Bodrog).

¹² András Mező, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon* (Budapest, 2003), 33–34, 429.

¹³ Kalić, „*Zemun u XII veku*“, 33–38; Ferenc Makk, *The Árpáds and the Comneni. Political relations between Hungary and Byzantium in the 12th century* (Budapest, 1989), 54–56.

ci 1162. zaista mogli u neku ruku iznova utemeljiti to naselje. Povlastice koje im je s tim u vezi dao ugarski kralj posve su razumljive u sklopu nastojanja da se oživi postradala i nesigurna pokrajina.

Ekspanzija prema Ugarskoj zaokupljala je cara Emanuela Komnena tijekom čitave vladavine. Pozivajući se na obranu prava mlađega brata ugarskog kralja Stjepana III, kojeg je posinio i uzeo k sebi u Carigrad, car je 1164. i 1165. ponovno provaljivao u Srijem i u Bačku, a od 1167. je za više godina ovladao zemunskom utvrdom i njezinom okolicom.¹⁴ Takvo se stanje nije promijenilo ni kada se 1172. carev ugarski posinak vratio u domovinu i postao kralj kao Bela III. Ipak se ne može pouzdano znati je li bizantsko područje u to doba sezalo na zapad toliko da obuhvati i Frankavilu. Sigurno je, pak, to da je odmah poslije smrti cara Emanuela Komnena 1180, ako ne i već nešto ranije, čitav Srijem opet stajao pod ugarskom vlasti. Bela III je 1182. osvojio i Beograd, da bi ga uskoro ipak vratio Bizantu u sklopu ženidbenog sporazuma iz 1185. Doba bizantskih vojnih intervencija u Srijemu je tada nepovratno prošlo.¹⁵

Takvo stanje, s obnovljenom ugarsko–bizantskom granicom na Savi, zatekla je 1189. vojska cara Fridrika Barbarosse na svome putu u Treći križarski rat (posljednji u koji su veće križarske postrojbe putovale kopnenim pravcima). Kroničar toga pohoda, čije nam se djelo sačuvalo u kasnijoj obradi pripisanoj austrijskom kleriku Ansbertu, zabilježio je mukotrpan prelazak rijeke Drave i potom zaustavljanje, o blagdanu sv. Ivana Krstitelja (24. lipnja 1189), „u pograničnom kraju između Ugarske i početaka Grčke, u selu zvanom kod Svetog Jurja, jednu milju udaljenom od Frankavile“. Zatim su križari prošli kroz Sirmij (*Sirmium*), „nekoć glasovit grad koji sada u svojim ruševinama izgleda dosta žalosno“, i tako izbili na obalu Save kod njezina ušća u Dunav. Prešavši Savu, proslavili su blagdan sv. Petra i Pavla (29. lipnja) u „napol razrušenom i grčkom gradu“ Beogradu.¹⁶

---

¹⁴ Kalić, „Zemun u XII veku“, 41–50; Makk, *The Árpáds and the Comneni*, 90–93, 99–101; Stanko Andrić, *Potonuli svijet. Rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju* (Slav. Brod i Osijek, 2001), 27–28.

¹⁵ *Istorija Beograda I: stari, srednji i novi vek*, ur. Vasa Čubrilović (Beograd, 1974), 138–9 (autor teksta Jovanka Kalić–Mijušković); Makk, *The Árpáds and the Comneni*, 115–220.

¹⁶ Ansbert, „*Historia de expeditione Friderici imperatoris*“, prir. АШНТОНЪ Цхроуст, u: *Monumenta Germaniae historica – Scriptores rerum Germanicarum*, nova serija sv. 5 (Berlin, 1928), 26–27. Usp. Runciman, *A history of the Crusades*, sv. 3: 11, s ponekom nepreciznom pojedinosti. O pitanju autorstva i predaje tog djela v. Potthast et al., *Repertorium fontium*, sv. 5: 524–525.

Kao i u doba Prvoga križarskog rata, Frankavila se i tu pojavljuje kao važan zemljopisni orijentir. Križari se ipak nisu utaborili pokraj nje same, nego uz jednu njemačku milju (oko 7,5 km) udaljeno selo sv. Jurja. Taj bi *vicus ad sanctum Georgium*, prema priređivaču Ansbertove kronike Antonu Chroustu, trebao odgovarati novovjekovnom selu Čalmi, oko 7 km zapadno od Mandelosa. No, takva se identifikacija ne može potvrditi iz srednjovjekovnih vrela. Na mjestu Čalme stajalo je u kasnom srednjem vijeku selo Remete ili Nagyremete (Velika Remeta) s istoimenim kaštelom. Podataka o njegovoj crkvi nema.¹⁷ U čitavom Markijskom arhidakonatu Pečuške biskupije, na čijem se istočnom rubu nalazila Frankavila, samo je u mjestu zvanom Tagyala crkva bila posvećena sv. Jurju. Tagyala je, međutim, stajala u istočnoj okolici današnjeg sela Sota (na pola puta između Iloka i Šida), dakle više od 20 km daleko od Mandelosa, pa zbog udaljenosti ne može odgovarati selu koje spominje Ansbert.¹⁸ Isto tako, na području Markijskog arhidakonata ne zna se ni za jedno naselje koje bi se zvalo Szentgyörgy, Đurđevci ili slično. Selo takva imena nalazilo se, ipak, na području Srijemskog arhidakonata Kaločke nadbiskupije, i to po svemu sudeći u bližoj okolici Frankavile. Pripadalo je benediktinskoj opatiji sv. Grgura u današnjim Grgurevcima, sjeveroistočno od Mandelosa.¹⁹ Ime toga nekadašnjeg opatijskog posjeda vjerojatno se sačuvalo u imenu zemljišta Đurđevac na južnoj padini Fruške gore, oko 5 km sjeverno od Mandelosa. Tu bi, dakle, prema lokalnim srednjovjekovnim podacima, najprije mogao stajati *vicus ad sanctum Georgium* u kojem su križari cara Fridrika Barbarosse 1189. proslavili blagdan Ivanja. Zanimljivo je da se u okolici toga fruškogorskog Đurđevca poviše Mandelosa nalazi izvor potoka Vranoša (ili Vranjaša), s kojega je crpao vodu akvedukt rimskog Sirmija. Njegovi ostaci bili su dobro vidljivi još i u 19. stoljeću pa je posve vjerojatno da je u 12. st. akvedukt bio još dobrim dijelom čitav.²⁰ Možda se i križarska vojska utaborila kod početaka

¹⁷ Dezső Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, 5 sv. (Budapest, 1890–1913), sv. 2: 346, s.v. Remete; Pál Engel u György Györffy, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*, sv. 1–4... (Budapest, 1963–1998), sv. 5 (u pripremi), poglavlje Vukovska županija, s.v. Remete.

¹⁸ Pál Engel, „A török dúlások hatása a népességre: Valkó megye példája“, *Századok* 134 (2000), 289–290; isti u Györffy, *Az Árpád-kori Magyarország*, sv. 5 (u pripremi), poglavlje Vukovska županija, s.v. Tagyala; Mező, *Patrocíniumok*, 111, s.v. Tagyala.

¹⁹ Csánki, *Magyarország*, sv. 2: 253, s.v. Szent-György (a); Georg Heller i Karl Nehring, *Comitatus Sirmiensis* (München, 1973), 177; Mező, *Patrocíniumok*, 109, s. v. Szentgyörgy (32).

²⁰ O ostacima rimskog vodovoda kod Mandelosa v. Ilija Okrugić, „Odgovor na pitanje društva za jugoslavensko povestnico“, *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* 3 (1854), 315;

rinskog vodovoda upravo radi opskrbe svježom izvorskom vodom. Otuda se vojska, prema Ansbertovom izvješću, morala zaputiti ravno na jug (prema tome vjerojatno i kroz Frankavilu), kako bi prošla kroz „nekoć slavni“ Sirmij, to jest Mitrovicu. Iz nje je onda udarila na istok prema sutoku Save i Dunava. To će reći da je i ta križarska vojska, kao i ona iz 1096, stvarno vidjela Frankavilu pa ju je njezin kroničar mogao spomenuti na temelju poznavanja iz prve ruke.

Svi dosad razmotreni spomeni Frankavile nalaze se u stranim izvorima, nastalim izvan Ugarsko–hrvatskog kraljevstva. Prvi domaći izvor koji je spominje mogla bi biti listina iz 1193. kojom je kralj Bela III potvrdio dar svoje majke, kraljice Eufrozine, samostanu vitezova ivanovaca u Stolnom Biogradu. Radilo se o više desetaka raznovrsnih zemljoposjeda razbacanih diljem kraljevstva, ali pretežno u njegovom zapadnom dijelu. Pri kraju tog popisa navode se i „tri vinograda u Frankavili, od kojih je onaj najveći dao *Boronch*“.²¹

Samostan vitezova Hospitala sv. Ivana Jeruzalemskog utemeljen je u Stolnom Biogradu (Székesfehérváru) na početku druge polovice 12. stoljeća. Kraljica Eufrozina, kći kijevskog kneza Mstislava udana za kralja Gejzu II, pomogla je da se dovrši gradnja tog samostana i obdarila ga je posjedima. Točno vrijeme toga njezina darivanja nije poznato; svakako je bilo prije 1186, kada je kraljica zbog nesuglasica sa sinom Belom III napustila Ugarsku i otišla u samostan u Jeruzalem, gdje je poslije i umrla.²²

U Belinoj potvrdnici ništa izričito ne pokazuje da je spomenuta Frankavila upravo ona u Srijemu. Ipak ju je tako identificirao povjesničar ugarskih ivanovaca Ede Reiszig, a to je mišljenje zatim u sklopu opsežne raščlambe povelje iz 1193. prihvatio i József Mikos.²³ Osim činjenice da je srijemska Frankavila u

---

isti, „*Povjestničke crtice Sriema glede njegovieh znamenitostih i u njemu se nahodećih starinah*“, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku 4 (1857), 222; A. Bogetić, „*Vranjaš*“, Vienac – list zabavi i pouci 6, br. 19 (1874), 300–1.

²¹ Emil Jakubovics i Dezső Pais, *Ó–magyar olvasókönyv* (Pécs, 1929; pretisak 1995), 52–61, cit. 59: *In Franca Uilla sunt tres uinee quarum una maxima est, quam dedit Boronch*. Usp. Imre Szentpétery, *Regesta regum stirpis Arpadianae critico–diplomatica / Az Árpád–házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*, knj. I–II u više sv., potonja tri prir. Iván Borsa (Budapest, 1923–87), sv. I: 49–50, br. 155, s bibliografijom rasprave o vjerodostojnosti povelje.

²² *Korai magyar történeti lexikon*, 205, s.v. Eufroszina; o počecima ivanovačkog samostana u Stolnom Biogradu v. Ede Reiszig, *A jeruzsálemi Szent János–lova–grend Magyarországon*, 2 sv. (Budapest, 1925–8), sv. 2: 101–2.

²³ Reiszig, *A jeruzsálemi*, sv. 2: 120; József Mikos, „*A fehérvári keresztetek 1193. évi oklevele mint magyar nyelvemlék*“, Magyar nyelv 31 (1935), 248, s. v. franca uilla.

tadašnjem Ugarskom kraljevstvu bila ako ne jedino, a ono svakako najvažnije naselje s tim imenom, takvo tumačenje podatka iz listine Bele III podupire i okolnost da se glavnina u njoj nabrojanih posjeda nalazila zapadno od Dunava. Povrh toga, u potvrdnici je neposredno prije vinograda u Frankavili potanko opisan posjed zvan *Tudeu*, koji se nalazio ili u okolici Pačetina ili pak u zapadnoj okolici Srijemske Mitrovice, u oba slučaja u Vukovskoj županiji.²⁴

Ipak se ne može uzeti kao posve sigurno da je Frankavila u potvrdnici iz 1193. ona srijemska.²⁵ Osobito je moguće da se u ovom slučaju radi o mjestu Olaszi u srednjovjekovnoj Zemplinskoj županiji. Danas je to naselje Bodrogolaszi blizu Sárospataka, smješteno između gornje Tise i Prešovsko–tokajskog gorja.²⁶ To je poznat vinorodni kraj kojem, gotovo jednako kao i Srijemu, pristaje podatak o vinogradima što ih kralj potvrđuje samostanu. Spomenuti su Olaszi na Bodrogu, zapadnom pritoku gornje Tise, vjerojatno barem u jednom ranom dokumentu također zapisani kao *Franca villa*. Riječ je o listini kralja Andrije II iz 1224. kojom je neki Lovro iz Frankavile (*de Franca villa*) za vojne zasluge „u Rusiji“ dobio zemlju u selu Zsadány između Tise i Bodroga.²⁷ To je neposredno susjedstvo nešto kasnije zapisanog sela Olaszi pa se čini da se upravo na nj odnosi i ime Frankavila kojim je označeno Lovrino podrijetlo. To bi, dakle, bila još jedna pojava imenskog para Francavilla/Olaszi, koji nam

²⁴ Okolicu Pačetina predlaže Mikos, „*A fehérvári keresztesek*“, 297, s. v. *Tudeu*. Drukčije Engel u Györfy, *Az Árpád–kori Magyarország*, sv. 5 (u pripremi), poglavlje Vukovska županija, s. v. *Tudinc* (Tugya). V. uz to i Csánki, *Magyarország*, sv. 2: 358, s. v. *Tudincz*.

²⁵ Vjerojatno nije slučajno to što Engel, u Györfy, *Az Árpád–kori Magyarország*, sv. 5 (u pripremi), poglavlje Vukovska županija, s. v. *Nagyolaszi*, nije uvrstio listinu iz 1193. među izvore o srijemskoj Frankavili.

²⁶ Csánki, *Magyarország*, sv. 1: 358, s. v. *Olaszi*; Kiss, *Földrajzi nevek*, sv. 1: 225, s. v. *Bodrogolaszi*.

²⁷ Imre Nagy et alii, *Hazai okmánytár / Codex diplomaticus patrius*, 8 sv. (Gyor–Budapest, 1865–1891), sv. 6: 17–18, br. 12. Usp. Szentpétery, *Regesta regum*, sv. I: 135, br. 411, bez izjašnjavaanja o položaju (županiji) dotične Frankavile. Ta se donacija kralja Andrije II Lovri iz Frankavile spominje i puno kasnije, u nekom zemljišnom sporu iz 1398. Usp. Szentpétery, *Regesta regum*, sv. II/4: 266, br. 4380, gdje se spomen kralja Andrije pogrešno tumači kao da se odnosi na Andriju III (vladao 1290–1301).

²⁸ Frankavilu spomenutu u dokumentu iz 1224. smjestio je u gornje Potisje i tako razlučio od one srijemske već Frigyes Pesty, *Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben*, sv. I (Budapest, 1888), 99–100. Identifikaciju Frankavile iz povelje Andrije II s mjestom Olaszi (Bodrogolazsi) potanje je obrazložio János Karácsonyi, „*Névmagyarázatok: Bakony és Bökény. Furmint*“, *Magyar nyelv* 2 (1906), 273–4. To mišljenje usvaja i Mihály Auner, „*Latinus*“, *Századok* 50 (1916), 35.

je dobro posvjedočen u slučaju srijemskog Mandelosa.²⁸ No, kad se ima na umu da osim navoda iz 1224. nema nikakve druge poznate potvrde takve dvojnosti u slučaju naselja Olaszi na Bodrogu, ne može se posve isključiti mogućnost da je i Frankavila iz koje potječe daroprimac Lovro zapravo ona srijemska, jer Lovrino ratovanje u Rusiji i traženje posjeda u gornjem Potisju tomu izričito ne protuslove.

Kratak osvrt u tom sklopu zavrjeđuje i pojedinost iz potvrdnice Bele III prema kojoj je najveći od triju vinograda ivanovcima dao neki *Boronch*, očito posjednik u Frankavili. Mađarsko osobno ime Barancs, zacijelo slavenskog podrijetla, bilo je u isti mah i mađarsko ime za podunavsku pokrajinu Braničevo u donjem desnom Pomoravlju (danas sjeveroistočna Srbija). Isto ime nosilo je i srednjovjekovno naselje južno od Trebišova (mađ. Terebes), u istoj Zemplinskoj županiji kojoj je pripadala i Frankavila–Bodrogolaszi. Slovačko ime toga naselja glasi Branč (Zemplínsky Branč). Upravo bi to naselje, koje izvori spominju od 1273, moglo stajati u vezi s istoimenim posjednikom i darovateljem vinograda u Frankavili. To bi, dakako, dalo bitnu prednost tumačenju prema kojem je u kraljevoj listini iz 1193. riječ o vinogradima u toj sjevernougarskoj, a ne u srijemskoj Frankavili.²⁹ No, sve su to zasad samo indicije koje više doprinose tome da se problem identifikacije Frankavile u listini iz 1193. drži otvorenim, negoli da se dvojba konačno razriješi.

Premonstratsko „mjesto Svetog Križa“

Na činjenicu da se u srijemskoj Frankavili u srednjem vijeku nalazio benediktinski samostan prvi je upozorio Dezső Csánki, prikupivši nekoliko listina s podacima o njemu i među njima kao najstarije svjedočanstvo jednu listinu iz 1297.³⁰ Izvorne navode koje je prikupio Csánki kod nas su uglavnom samo ponovili Matija Pavić, Josip Bösendorfer i Emerik Gašić.³¹ Novih dokumenata u odnosu na Csánkija nije našao ni povjesničar hrvatskih benediktinaca

---

²⁹ Csánki, *Magyarország*, sv. 1: 341, s. v. Barancs; János Melich, *A honfoglalás kori Magyarország* (Budapest, 1925), 198–205; Kiss, *Földrajzi nevek*, sv. 1: 164, s. v. Barancs.

³⁰ Csánki, *Magyarország*, sv. 2: 236, s. v. Nagyolaszi.

³¹ Matija Pavić, „Redovništvo i samostani srednjega vieka u području (današnje) biskupije bosansko–sriemske“, *Glasnik biskupija bosanske i srijemske* 31 (1903), 35–36, br. 4; Josip Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti* (Osijek, 1910), 237 i 289; Emericus Gašić, *Brevis conspectus historicus dioecesium Bosniensis–Diacovensis et Sirmiensis* (Essekini, 1944), 143–4, br. 3.

³² Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, 3 sv. (Split, 1963–5), sv. 3: 33–34.

Ivan Ostojić.³² U međuvremenu je Pongrácz Sörös pisanim spomenicima posvjedočenu povijest samostana u Frankavili protegnuo u prošlost do 1231. (zapravo 1230), a o njegovim je počecima zaključio da ne mogu sezati dalje od šezdesetih godina 12. stoljeća, kada su to naselje napučili milanski doseljenici.³³ Desetak godina kasnije upozorio je Tibor Antal Horváth na dva otprije poznata dokumenta koji ne samo da zapisanu povijest samostana u Frankavili doista pomiču i u 12. stoljeće, nego u nju unose i sadržajno bitno nove elemente. Iz dotične se dvije papinske bule, naime, saznaje da samostan u Frankavili prvotno nije bio benediktinski, nego premonstratski.³⁴ Danas je u mađarskoj i međunarodnoj monasteriografiji općenito usvojeno mišljenje prema kojem su u Frankavili prije benediktinaca uistinu živjeli premonstrati.³⁵

Premonstrati (ili premonstratenzi) zaseban su crkveni red što se razvio u okrilju reformnih pokreta u kanoničkim zajednicama u 11. i 12. stoljeću. Začetak mu je bila pustinjačko–propovjednička kanonička zajednica u Prémontréu u okolici Laona, na sjeveroistoku Francuskog kraljevstva, koju je 1121. osnovao sveti Norbert od Gennepa († 1134), plemić i bivši kanonik katedrale u Xantenu u Lotaringiji. Kao i većina drugih regularnih kanonika, Norbertovi premonstrati su usvojili pravilo sv. Augustina, dopunivši ga odredbama pozajmljenim od cistercita i klinijevskih benediktinaca. Iako su se donekle posvećivali i dušo–brižništvu i misijskom radu, osobito kasnije na europskom Istoku, premonstrati su se ipak ustrojili kao pravi samostanski red s kompletnim dnevnim oficijem

³³ Pongrácz Sörös, *Az elenyészett benzés apátságok (= A pannonhalmi Szent–Benedek–rend története*, sv. 12/B) (Budapest, 1912), 431.

³⁴ Tibor Antal Horváth, „*Melyik rendhez tartozott a szentkereszti apátság Szerém megyében?*“, *Századok* 61 (1927), 460–1; isti, „*De abbatia Francavillensi in Hungaria*“, *Analecta Praemonstratensia* 6 (1930), 363–6.

³⁵ Norbertus Backmund, *Monasticon Praemonstratense, id est historia circariarum atque canoniarum candidi et canonici Ordinis Praemonstratensis*, 3 sv. (Straubing, 1949–60), sv. 1: 453–4; Norbertus Backmund, *Monasticon Praemonstratense, id est historia circariarum atque canoniarum Ordinis Praemonstratensis. Tomi primi editio secunda* (Berolini – Novi Eboraci, 1983), 548–9; James Bond, „*The Premonstratensian order: a preliminary survey of its growth and distribution in medieval Europe*“, u: *In search of cult. Archaeological investigations in honour of Philip Rahtz*, ur. Martin Carver (Woodbridge, 1993), 175; Beatrix F. Romhányi, *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*. Katalógus (Budapest, 2000), 46, s. v. Nagyolaszi; Levente F. Hervay, „*A bencések és apátságai története a középkori Magyarországon (Történeti katalógus)*“, u: *Paradisum plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon/Benedictine Monasteries in Medieval Hungary*, ur. Imre Takács (Pannonhalma, 2001), 489–490.

i prakticanjem posta, šutnje i pokore, kao i fizičkog rada. Dok je na Zapadu takav samostanski, kvazicistercitski model prevladavao pa su se i premonstratski samostani ondje redovito zvali opatijama, na Istoku su se ti samostani češće ustrojavali kao zborni kaptoli s prepozitom na čelu i kanonicima često zaposlenim u župnoj službi; kaptolsko je nazivlje bilo osobito svojstveno Saskoj i Ugarskoj. Red je od početka uključivao i brojne ženske zajednice, a do 14. st. za mnoge su samostane bile vezane i zajednice konverza ili laičke braće, koje su pretežno živjele i radile na samostanskim imanjima. Kao kod cistercita, ustroj reda i njegovo širenje temeljili su se na sustavu filijacije, redovitim vizitacijama i održavanju godišnjih općih kapitula. Uspjeh novog reda bio je toliki da je već u sredini 12. st. imao oko 200 samostana diljem Europe. Brzo zemljopisno širenje reda dovelo je tijekom druge polovice 12. st. do podjele na pokrajine, tzv. *cirkarije*, kojih se broj u 13. st. ustalio na oko trideset. Svakoj je cirkariji na čelu stajao generalni vikar. Ugarska je cirkarija spadala među zemljopisno najprostranije; imala je između 20 i 40 muških samostana te između dva i šest ženskih (podaci o nekima su nesigurni, a mnogi su bili tek pokušaji kratka daha). Najstariji premonstratski samostan u Ugarskoj, Váradhegyfok pokraj Velikog Varadina, osnovali su redovnici iz samog Prémontréa vjerojatno već potkraj vladanja kralja Stjepana II (1116–31). Od njega je kasnije potekla većina mlađih ugarskih premonstratskih samostana. Usporedo s unutrašnjom filijacijom, pojedine su samostane i dalje mogle osnivati najstarije „protoopatije“ iz središnjih cirkarija (Francuske, Lotarinške i dr.). Tako je oko 1190. kao *filia* Prémontréa osnovan samostan u Lelesu u Egerskoj biskupiji (mađ. Lelesz, danas u jugoistočnoj Slovačkoj).³⁶

Na postojanje premonstratskog samostana u Frankavili upućuju dvije međusobno povezane bule što su ih pape Aleksandar III (1159–81) i Lucije III (1181–5) poslali opatu i redovničkoj zajednici u samostanu Svete Marije u

³⁶ Osnovno o premonstratskom redu i njegovom utemeljitelju v. u *Velika povijest Crkve*, ur. Hubert Jedin, sv. III/1, prev. J. Ritig i L. Držić (Zagreb, 1971), 516–7, i sv. III/2, prev. V. Bajsić (Zagreb, 1993), 22–24; Clifford Hugh Lawrence, *Medieval monasticism. Forms of religious life in Western Europe in the Middle Ages*, 2. izd. (London – New York, 1989), 169–172; Bond, „*The Premonstratensian order*“: O premonstratima u Ugarskoj uz to i Ferenc Oszvald, „*Adatok a Magyarországi premonstreiek Árpád-kori történetéhez*“, *Művészettörténeti értesítő* 6 (1957), 231–254; Backmund, *Monasticon Praemonstratense*, sv. 1: 415–474; Backmund, *Monasticon Praemonstratense I*, 511–573; *Korai magyar történeti lexikon*, 558–9, s. v. premonstreiek; Beatrix Romhányi, *Monasteriologia hungarica nova: Monasteries, friaries, provostries and collegiate churches in medieval Hungary* (disertacija, rkp. 7 (Budapest: ELTE, 1996), 40–46 (poglavlje „Monks in the pastoral care“).

Riévalu. Taj se samostan nalazio u Gornjoj (južnoj) Lotaringiji, nedaleko od grada Toula čijoj je biskupiji i pripadao (danas je to biskupija Verdun). Samostan u Riévalu (lat. *Regia Vallis*) utemeljen je već prije 1124. i spada među najstarije ustanove premonstratskog reda.³⁷ U Aleksandrovoj buli od 8. prosinca 1179. potvrđuju mu se različiti nepokretni posjedi. Među njima se navodi i „mjesto grabske crkve u Ugarskoj“ (*locum Grabensis ecclesie in Hungaria*) te odmah zatim i „mjesto Sv. Križa u Markiji, koje se u starini zvalo Pustinja, sa svim njegovim pripadnostima“ (*locum S. Crucis in Marcia, qui antiquitus Heremus vocabatur, cum universis pertinentiis suis*).³⁸ Nešto je podrobnija druga potvrđnica koju je u Riéval uputio papa Lucije III 29. siječnja 1182. I tu se u nizu posjeda navodi „mjesto Gravia u Ugarskoj“ (*locum de Gravia in Hungaria*), a onda slijedi: „mjesto Svetog Križa u Markiji pokraj Frankavile, koja se u starini zvala Pustinja, sa svim njegovim pripadnostima, zemljama, livadama, vinogradima i mlinovima“ (*locum Sancte Crucis in Marchia iuxta Francam villam, que antiquitus Eremus vocabatur, cum omnibus pertinentiis suis, terris, pratis, vineis et molendinis*). Poslije toga se navodi „crkva sv. Stjepana kralja sa svim njezinim pripadnostima“, a onda ponovno slijede posjedi bliži samom Riévalu, u Lotaringiji i okolnim krajevima.³⁹

Već je Gyula Pauler znao za te izvorne podatke i na temelju njih ustvrdio, u sklopu osvrta na redovništvo u Ugarskoj u 12. stoljeću, da su premonstrati osnovali jedan svoj samostan pokraj Mandelosa u nekadašnjem Markijskom arhidakonatu Pečuške biskupije.⁴⁰ To je kasnije potanjim razmatranjem učvrstio Tibor Antal Horváth.⁴¹ Da je tu doista riječ o Frankavili u Ugarskoj (a ne o nekom od istoimenih mjesta u Francuskoj ili Italiji) dokazuje okolnost da se u obje papinske potvrđnice neposredno prije nje navodi također ugarsko „mjesto“

³⁷ Backmund, *Monasticon Praemonstratense*, sv. 3: 99–101.

³⁸ Citirano prema Horváth, „*De abbatia Francavillensi*“; 364–5. Samo kratak regist donosi Philippus Jaffé, *Regesta Pontificum Romanorum ab condita Ecclesia usque ad annum post Christum natum MCXCVIII*, 2. izd. prir. G. Wattenbach, S. Loewenfeld, F. Kaltenbrunner i P. Ewald, 2 sv. (Lipsiae, 1885–8; pretisak Graz, 1956), sv. 2: 352, br. 13499.

³⁹ Cjelovit tekst bule v. u „*Lucii III papae epistolae et privilegia*“, u: Jacques P. Migne, *Patrologiae cursus completus – series latina*, sv. 201 (Lutetiae Parisiorum, 1855), col. 1107–10, br. 33, cit. col. 1108. Regest u Jaffé, *Regesta Pontificum*, sv. 2: 436, br. 14580. Usp. Horváth, „*De abbatia Francavillensi*“, 365.

⁴⁰ Pauler, *A magyar nemzet története*, sv. 1: 366 i 518. Pauler, koji Riéval zove Valroi, koristio je starije izvode iz dviju bula koje je objavio Carolus Ludovicus Hugo, *Sacri et canonici ordinis Praemonstratensis annales*, 2 sv. (Nanceii, 1734–6), sv. 2: col. 409–414. Paulera slijedi Pais, „*Les rapports franco-hongrois*“, 25.

⁴¹ V. naročito Horváth, „*De abbatia Francavillensi*“, 365–6.

Grab/Gravia, a u drugoj k tome poslije Frankavile slijedi „crkva sv. Stjepana kralja“. Prvo se odnosi na samostan Garáb u gorju Mátra, u Ostrogonskoj nadbiskupiji i Nogradskoj županiji. Osnovao ga je, vjerojatno 1171, stolnobiogradski prepozit i kasniji đurski biskup Mikudin. Naslovnik mu je bio sv. Hubert. Kao što se razabire iz navedenih papinskih bula, trebali su ga naseliti redovnici iz Riévála, ali se kasnije računao kao *filia* ugarskog samostana u Jasovu (mađ. Jászó). Napušten je vjerojatno u ranom 15. stoljeću.⁴² „Crkva sv. Stjepana kralja“ iz bule Lucija III nesumnjivo se odnosi na samostan posvećen tomu ugarskom svecu u mjestu Bzovík (mađ. Bozók) u Hontskoj županiji i Ostrogonskoj nadbiskupiji. Taj je samostan isprva bio benediktinski, kao takva ga je oko 1130. osnovao velikaš Lampert od roda Hont–Pázmány, a podatak u buli Lucija III najranije je svjedočanstvo o njegovu prelasku u ruke premonstrata. Kasnije je premonstratski samostan u Bzovíku dobro posvjedočen sve do ranog 16. stoljeća. Katalozi reda navode ga kao *filia* premonstratske opatije Hradisko u Moravskoj.⁴³

Budući naveden između ta dva dobro poznata ugarska premonstratska samostana, očito je da se i posjed opatije Riéval pokraj Frankavile morao nalaziti u Ugarskoj. To dodatno potkrepljuju ostali zemljopisni elementi u opisu tog „mjesta“: *Marchia* i *Heremus*. *Marchia*, tj. Markija ili Marka, u sklopu je Ugarskog kraljevstva bilo jedno od ranih imena za pokrajinu Srijem ili, možda točnije, za njezin zapadni dio. To se ime ondje pojavilo jer je Srijem oko prijeloma 1. i 2. tisućljeća bio u političkom i vojnom smislu izrazito pogranično područje. Samo ime *Marchia*, nastalo latinizacijom germanske riječi „marka“ ‘oznaka; granica’, upućuje možda čak na franačko podrijetlo takvog naziva za Srijem, ali je ipak vjerojatnije da se ono tu ustalilo tek u sklopu organizacije državnog teritorija za ugarskog kralja Stjepana I i njegovih nasljednika, kada je između Dunava i Save bila ustrojena pogranična županija prema Bizantu. Kasnije je područje srijemske „marke“ razdijeljeno između dviju

⁴² Oszvald, „Adatok“, 242, br. 9; Backmund, *Monasticon Praemonstratense*, sv. 1: 439; Backmund, *Monasticon Praemonstratense I*, 532; *Korai magyar történeti lexikon*, 229, s. v. Garáb.

⁴³ Oszvald, „Adatok“, 240, br. 5; Backmund, *Monasticon Praemonstratense*, sv. 1: 433–4; Backmund, *Monasticon Praemonstratense I*, 525–6; *Korai magyar történeti lexikon*, 125–6, s. v. Bozók; Hervay, „A bencések“, 530, s. v. Bozók.

⁴⁴ Navodi u papinskim bulama iz 1179. i 1182. vjerojatno su najraniji sačuvani zapisi imena *Marchia* kao zemljopisne oznake za Srijem. U već navodenoj *Historia de expeditione Friderici imperatoris* zabilježeno je zadržavanje križarske vojske 1189. *in marchia que est inter Ungariam et fines Grecie*, tj. „u marki koja se nalazi između Ugarske i krajeva Grčke“ (Ansbert, „*Historia de expeditione*“, 26). Posve je moguće

županija, Srijemske i puno prostranije Vukovske, a njezino se ime sačuvalo jedino u Markijskom arhidakonu Pečuške biskupije.⁴⁴

Treći zemljopisni element u navodima o „mjestu Svetog Križa“ u papinskim bulama nešto je zagonetniji, ali također nedvojbeno pripada istome srijemskom okružju. Iz navoda u bulama nije posve jasno je li *Heremus* staro ime upravo za „mjesto Svetog Križa“ ili za Frankavilu pokraj koje se to „mjesto“ nalazilo. U svakom je slučaju to toponim užeg značenja od onoga *Marchia*, a odnosio se na područje današnjeg Mandelosa ili neki dio njegove okolice. To potvrđuje činjenica da se upravo u toj okolici, prema kasnijim izvorima, nalazilo zemljište i naselje zvano Remete. Očita je veza između imena *Heremus* iz papinskih bula i toga kasnijeg toponima. Kasnolatinska riječ (*h*)*eremus* ‘pustinja’, posuđena iz grčkog, ima staru izvedenicu (*h*)*eremita* ‘pustinjak’, koja je u srednjem vijeku posuđena u mađarski u obliku *remete*, a u sjevernim hrvatskim krajevima (vjerojatno preko mađarskoga) u sličnom obliku *remeta*. Potonje su riječi u srednjovjekovnoj Ugarskoj i Slavoniji dosta česte ne samo u funkciji nadimaka (prezimenaa), nego i toponima.⁴⁵ Prema dokumentima iz 15. stoljeća, nedaleko od Mandelosa nalazilo se ne jedno, nego dva mjesta zvana Remete: Nagyremete (‘Velika Remeta’) i Kisremete (‘Mala Remeta’). Obje su se Remete računale među pripadnosti kaštela u Rači (Srijemska Rača), a u Nagyremeti je potkraj 15. st. također stajao kaštel. Oba su mjesta zabilježena i u turskim popisima. Iz njih se razaznaje da su obje Remete ležale

---

da se riječ *marchia* tu rabi samo kao apelativ sa značenjem ‘krajina, pogranično područje’, ali se ne može isključiti ni tumačenje prema kojem bi kroničar znao da se područje oko Frankavile i Sirmija tada u Ugarskoj zaista nazivalo Markija. Usp. Györffy, „*Das Güterverzeichnis*“, 22–4; *Korai magyar történeti lexikon*, 255–6, s. v. *határispánság*, 442–3, s. v. *Marchia*, 642–3, s. v. *Szerémség*. Nešto drukčiji pogled v. kod Klaić, *Crtice o Vukovaru*, 29–32. Uz to v. Skok, *Etimologijski rječnik*, sv. 2: 378, s. v. *marka*, i Vladimir Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, 2 sv. (Zagreb, 1975 ШпретисакѢ), sv. 1: 535, s. v. *krajina*.

⁴⁵ Antonius Barta, *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae* (Lipsiae, 1901), 245 i 306; István Szamota, *Magyar oklevél-szótár*, priir. Gyula Zolnai (Budapest, 1902–1906), col. 805, s. v. *remete*; Mažuranić, *Prinosi*, sv. 2: 1242, s. v. *remeta*; Skok, *Etimologijski rječnik*, sv. 3: 127, s. v. *remeta*; Kiss, *Földrajzi nevek*, sv. 2: 407, s. v. *Remete*.

⁴⁶ Csánki, *Magyarország*, sv. 2: 346, s. v. *Remete*; Engel u Györffy, *Az Árpád-kori Magyarország*, sv. 5 (u pripremi), poglavlje Vukovska županija, s. v. *Remete (Kis, Nagy)*. Engel stavlja Nagyremetu upravo na mjesto današnje Čalme. Srednjovjekovna naselja Nagyremetu i Kisremetu, koja su spadala u Vukovsku županiju, ne treba brkati s novovjekovnim srpskim manastirima Malom i Velikom Remetom i istoimenim zaseocima uz njih. Potonji se nalaze u istočnijim dijelovima Fruške gore, prvi zapadno od sela Jazak, drugi sjeveroistočno do Grgetega, što je sve područje srednjovjekovne Srijemske županije.

u sjeverozapadnoj okolini Mandelosa, odnosno između Mandelosa, Čalme, Divoša i Ležimira.⁴⁶ Objema se sačuvao trag i u novijoj toponimiji. To su dva potoka zvana Remeta što teku s južnih obronaka Fruške gore prema Savi. Jedan, istočniji, izvire istočno od Ležimira, protječe kroz Mandelos te se južno od njega stječe s Vranjašem u Mandeloški potok. Područje oko gornjeg toka te Remete poznato je kao Remetsko polje. Druga Remeta izvire sjeverno od Divoša, a zapadno od Čalme stječe se s drugim manjim potocima u potok Šidinu. Oko gornjeg toka te druge Remete nalaze se tri srpska manastira utemeljena u 16. stoljeću, Kuveždin, Petkovicica i Šišatovac, od kojih se potonji, najstariji, isprva zvao Remetica i Remetsko.⁴⁷ Iz svega se toga doista razabire da je u starini u južnom podnožju Fruške gore blizu Mandelosa postojalo oveće zemljište koje se zvalo Remeta. Možda je i sam Mandelos spadao u nj. Ta se slika sasvim poklapa s podacima iz papinskih bula iz 12. st. Zanimljivo je da one već u to vrijeme bilježe da je *Heremus* staro ime, očito starije od onoga *Franca villa*, pa i od onoga *Marchia*. O starini na koju se u bulama aludira ne znamo ništa. Možemo samo nagađati da je pojava imena *Heremus*, kao pojma što nesumnjivo pripada crkvenom i sakralnom kulturnom ozračju, na tome području u nekakvoj vezi sa crkvenim ustanovama u nedalekoj Mitrovici (bugarska biskupija u 9–10. stoljeću, bazilijanski samostan sv. Dimitrija).

Sva tri upravo razmotrena zemljopisna elementa iz papinskih bula, *Marchia*, *Heremus* i *Franca villa*, okupljena su, kao što smo vidjeli, na području srijemske Frankavile/Mandelosa. Stoga ne može biti sumnje da se u tom popisu posjeda premonstratske opatije u Riévalu zaista navodi upravo ona. Osim svega navedenog, to konačno potkrepljuje i patrocini koji prema bulama pripada tome premonstratskom „mjestu“: Sveti Križ. I kasnija benediktinska opatija, naime, koja je prema izvorima iz 13. i 14. st. stajala u srijemskoj Frankavili, bila je posvećena Svetom Križu.

Toliko inzistiranje na pouzdanoj identifikaciji „mjesta Svetog Križa“ iz dviju papinskih bula bilo je potrebno zato što su one jedini izvori koji srijem–

⁴⁷ Usp. *Enciklopedija Jugoslavije*, 8 sv. (Zagreb, 1955–71), sv. 5: 461, s. v. Kuveždin; sv. 6: 475, s. v. Petkovicica; sv. 8: 250, s. v. Šišatovac.

⁴⁸ Dodatna mogućnost zabune proistječe otud što se u buli Lucija III ime *Francavilla* pojavljuje na još jednom mjestu. Malo niže od triju ugarskih posjeda navode se livade i vinograd koje je Riévalu dao neki *Henricus de Francavilla* („Lucii III papae epistolae“, col. 1108–9). No, s obzirom na zemljopisna imena koja se javljaju u opisu tih darovanih imanja, kao i zbog napomene da je dotični Henrik to darovao „za svoju kćer koja je konverza (sestra laikinja) u vašoj crkvi“, očito je da se tu ne može raditi o Frankavili u Srijemu. Upravo o tome govori Michel Parisse, „*La petite noblesse et les nouveaux ordres: les bienfaiteurs de Riéval en Lorraine (XIIe–XIIIe siècles)*“;

sku Frankavilu dovode u vezu s premonstratskim redom.⁴⁸ Unatoč tako šturoj potvrđi, Frankavili doista pripada stanovito mjesto u ranoj povijesti ugarskih premonstrata. Teško je, ipak, iz toga izvući štogod preciznije. Za razliku od Garába, o „mjestu Sv. Križa“ ne kaže se tko ga je dao opatiji u Riévalu: ne znamo mu, dakle, osnivača i patrona. Nema ni naznake o vremenu osnutka,⁴⁹ pa o njemu znamo samo da je bilo prije bule Aleksandra III iz 1179. Napokon, ne znamo ni što je u stvari stajalo iza izričaja „mjesto Svetog Križa“: već sagrađen i redovnicima napučen samostan ili tek namjera da se to ostvari?⁵⁰ Utvrđen patrocinijski kao i točno navedeni pripadni posjedi koji iziskuju brigu i upravu (njive, livade, vinogradi i mlinovi) vjerojatno upućuju barem na začetke samostanske zajednice.

Kanonici Božjeg Groba „u Markiji“

Tijekom 13. stoljeća na općim je kapitulima premonstratskog reda sastavljeno nekoliko kataloga svih njegovih cirkarija. Najraniji katalog koji popisuje sve ili gotovo sve samostane i u Ugarskoj cirkariji, poznat kao *Catalogus Ninivensis secundus*, zasniva se na podacima prikupljenim 1235. On među ukupno 22 samostana te cirkarije ne spominje onaj u Frankavili. Ni više mlađih kataloga, iz druge polovice 13. stoljeća, u kojima broj ugarskih

u:

Campagnes médiévales: l'homme et son espace. *Études oφφep̄tūec à Robert Fossier*, ur. Elisabeth Mornet (Paris, 1995), 455–471; taj rad nisam imao prigodu konzultirati.

⁴⁹ Horváth, „*De abbatia Francavillensi*“, 364, piše da je to bilo „vjerojatno poslije 1171“, dakle poslije vjerojatnog osnutka samostana u Garábu, ali to je samo nagađanje.

⁵⁰ Posjed pokraj Frankavile u oba je navrata označen izrazom *locus* ‘mjesto’, dočim je Garáb opisan jednom kao *locus*, drugi put kao *locus ecclesie*, a Bzovík samo kao *ecclesia* ‘crkva’. Mogu li se otud izvoditi zaključci o stupnju ustrojenosti samostana? Mogućnost je na prvi pogled privlačna jer je samostan u Bzovíku, kao što je ranije spomenuto, u vrijeme papinskih potvrdnica Riévalu bio već star oko pola stoljeća pa je doista mogao biti i najizgrađeniji. No, s druge strane, u potvrđnici Lucija III navode se još četiri *loca* (to su *locus de Bemont / antiquitus Rampuns*, *locus Rengis Vallis*, *locus de Jandoria* i *locus Jovillaris*), od kojih se barem za tri zna da su pripadala Lotarinškoj cirkariji i da su oko 1180. već bila posve ustrojena kao premonstratski samostani: sv. Marija Magdalena u Rengevalu, Uznesenje BDM u Jandeuresu, sv. Petar u Jovilliersu. Usp. Backmund, *Monasticon Praemonstratense*, sv. 3: 75–81, 96–99.

⁵¹ Izdanja katalogâ i o njima v. u Backmund, *Monasticon Praemonstratense*, sv. 3: 365–451; Backmund, *Monasticon Praemonstratense I*, 511–3; Oszvald, „*Adatok*“, 237–8. Horváth,

samostana već premašuje 40, ne zna za taj srijemski samostan.⁵¹ To znači da je, što se premonstratskih pisanih izvora tiče, samostan u Frankavili mogao biti izgubljen za taj red bilo kada tijekom pola stoljeća što dijeli gore razmotrene papinske bule od prvoga iscrpnog popisa Ugarske cirkarije.

Izvor iz 1230. koji govori o samostanu Sv. Križa u Frankavili prema svemu sudeći već se odnosi na benediktince. Tako široko otvoren vremenski okvir oko smjene premonstrata benediktincima dopušta makar teoretsku mogućnost da se ondje između njih pojavio još jedan crkveni red. Na tu pretpostavku navodi nas, naime, jedan podatak iz 1207. Sam po sebi, takav razvoj događaja ne bi bio nevjerojatan; slična višekratna smjena različitih redova unutar razmjerno kratkog razdoblja zabilježena je i u nedalekom Banoštoru.

Spomenuti podatak iz 1207. nalazi se u listini kojom je ugarsko-hrvatski kralj Andrija II (1205–35) potvrdio neke posjede kanoničkom redu Svetog Groba Jeruzalemskog. Tu je ponajprije bila riječ o sedam sela koja je sam Andrija nešto ranije, kao slavonski herceg, predao glavnom prepozitu toga reda u Ugarskoj i koja su ležala oko potoka Glogovnice i Rasinje (u Križevačkoj županiji). Ondje se, u Glogovnici sjeverno od Križevaca, kasnije nalazio najvažniji samostan kanonika sepulkralaca u čitavoj Ugarskoj. Druga sastavnica Andrijine potvrđnice puno je sažetija. Tu se potvrđuje povlastica „kuće istoga Gospodnjeg Groba u Markiji“ (*domus eiusdem dominici sepulcri in Marchia*) na temelju koje ona ne mora plaćati nikakve daće, pa ni one od vinograda koje se plaćaju u mjerama vina. Tu je povlasticu spomenutoj „kući“ ili samostanu dao pokojni Andrijin brat, tj. kralj Emerik (1196–1204), čiju je predmetnu listinu Andriji predočio poglavar samostana (*magister domus*).⁵² Nažalost, sama se Emerikova povlastica nije sačuvala. Ona bi nam ponekom dodatnom pojedinošću zacijelo olakšala pouzdanu lokalizaciju i identifikaciju samostana o kojem je riječ. No, i ovako je sigurno da se *domus dominici sepulcri in Marchia* morao nalaziti u srijemskoj Markiji. To bi, štoviše, barem prema sačuvanim vrelima, bio najstariji samostan sepulkralaca u Ugarskoj (listina iz

⁵² Tadija Smičiklas et alii, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. 2–18 (Zagreb, 1904–1990), sv. 3: 72–74, br. 64. Isto prema mlađem prijepisu donosi i György Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, 11 knjiga III 40 svezaka F (Budae, 1829–1844), sv. 3/1: 42–44. Usp. Szentpétery, *Regesta regum*, sv. I: 72–73, br. 230.

⁵³ Usp. Mihály Kurecskó i Balázs Stossek, „A Szent Sír Kanonokrend története Magyarországon“, u; Capitulum I. Tanulmányok a középkori magyar egyház történetéből, ur. László Koszta (Szeged, 1998), osobito 94 i 98. V. i *Korai magyar történeti lexikon*, 635; László Koszta, „Dél–Magyarország egyházi topográfiája a középkorban“, u: A középkori Dél–Alföld és Szer, ur. Tibor Kollár (Szeged, 2000), 61.

1207. još ne spominje izričito samostan u Glogovnici).⁵³ Postojao je već u doba kralja Emerika, na prijelomu 12. i 13. stoljeća, što vjerojatno znači da je bio utemeljen u prvom valu selidbe reda iz Svete Zemlje poslije pada Jeruzalema 1187. A budući da se Srijem nalazio na dotad glavnoj kopnenoj komunikaciji prema Levantu, nastanjivanje kanonika sepulkralaca u njemu može se u to doba s razlogom očekivati.⁵⁴

O tome markijskom samostanu kanonika sepulkralaca nema nikakvih kasnijih podataka pa je očito da se i on, poput većine ugarskih samostana toga reda, održao samo kraće vrijeme. U Srijemu je propast toga samostana moglo pospješiti i tatarsko pustošenje 1241. Moguće je, ipak, da nije nestao bez traga: pretpostavimo li da se nalazio u Frankavili, njegovo bi kratko postojanje značilo samo jedno razdoblje u povijesti tamošnje redovničke ustanove koja je započela kao premonstratska, a napokon trajnije zaživjela kao benediktinska.

„Samostan Svetog Križa“ i rod Mojslava

Činjenicu da je opatija u Frankavili koju spominju izvori iz 13. i 14. stoljeća bila benediktinska Csánki je više podrazumijevao negoli izričito ustvrdio, a u kasnijoj se literaturi nije gotovo ni pomišljalo da bi bilo drukčije.⁵⁵ Samo je Antal Horváth, upozorivši s pravom na premonstratske početke u Frankavili u 12. stoljeću, pokušao dokazati da je tamošnji samostan i kasnije ostao premonstratski. Ustvrdivši da „nema dokaza koji bi onkraj svake sumnje

⁵⁴ Drukčije misli Lelja Dobronić, „*Regularni kanonici Sv. Groba Jeruzalemskog u Hrvatskoj*“, *Croatia christiana periodica* VIII/14 (1984), 23–24, koja ono *Marchia* iz listine Andrije II tumači kao selo Marču zapadno od Čazme (danas Stara Marča). No, ne samo da na području toga sela nikoji drugi srednjovjekovni izvor ne spominje nikakav samostan, nego se čini da ni samo selo nije u to doba postojalo pod tim imenom. Usp. Josip Buturac, „*Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine*“, *Starine JAZU* 59 (1984), 95, br. 480. Tome bi se mogla dodati i okolnost da zemljište Marče spada u srednjovjekovnu Križevačku županiju, to jest u nesumnjivo područje herceške vlasti, pa je utoliko malo vjerojatno da bi kralj Emerik tu podjeljivao povlastice.

⁵⁵ Kao što je već naznačeno, većina važnijih pregleda povijesti benediktinaca u Ugarskoj i Slavoniji obrađuje i samostan u Frankavili. Ne spominje ga ipak Damianus Fuxhoffer, *Monasteriologia regni Hungariae*, preradio Maurus Czinár, 2 sv. (Pestini–Vindobonae, 1858–69). Dom L. H. Cottineau, *Répertoire topo-bibliographique des abbayes et prieurés*, 2 sv. (Mâcon, 1939; pretisak Turnhout, 1995), sv. 1: col. 1209–10, navodi četiri opatije zvane Francavilla/Francheville, ali nijedna nije srijemska (dvije su u Francuskoj, u dijecezama Chartres i Évreux, jedna na Siciliji i jedna, upitna, možda u talijanskoj pokrajini Abruzzo).

potvrdio benediktinski karakter te opatije“, Horváth poriče da bi okolnost što se poglavar samostana u Frankavili naziva „opatom“ (*abbas*) značila takav dokaz, jer se pod istim opatskim naslovom ponekad javljaju i poglavari nedvojbeno premonstratskih zajednica drugdje u Ugarskoj.⁵⁶ Tomu ipak nije tako, jer (kao što će se vidjeti niže) ima i posve izričitih dokaza u prilog benediktincima u Frankavili, a ni argument s naslovom poglavara ne da se lako odbaciti, jer je kod ugarskih premonstrata naslov „opat“ nesumnjivo bio tek izniman (uobičajen je „prepozit“), dočim se poglavar samostana u Frankavili u svim izvorima bez iznimke naziva opatom.

Samostan u Frankavili prvi se puta pojavljuje u domaćim ugarskim izvorima u opsežnoj darovnici i potvrđnici kralja Andrije II iz 1230, izdanoj Tomi Makarijevu od roda Mojslav ili Manislav. Ta se listina sačuvala samo u prijepisu kojim ju je 1231, možda u Zagrebu, potvrdio kraljević Bela (budući Bela IV) u nazočnosti svoga brata, slavonskog hercega Kolomana.⁵⁷ Iz te se potvrde razabire da, u stvari, posrijedi nije bila samo jedna Andrijina listina, nego više njih, od kojih su neke prepisane doslovce, a druge sažete na glavni sadržaj. Budući da se izvorne Andrijine listine nisu sačuvale, u tom je prijepisu teško razlučiti gdje prestaje sadržaj jedne i počinje sadržaj druge prvotne listine. Nije posve jasno ni gdje se završava taj niz prepisanih i sažetih Andrijinih listina, a započinju eventualni dodaci kraljevića Bele prije završnih klauzula njegove potvrde. Zbog svega se toga može samo uvjetno govoriti o „listini“ Andrije II izdanoj 1230. Tomi Makarijevu.

Takva kakvu je poznajemo, „listina“ Andrije II opsežna je i sadržajno neobično bogata. Najprije ukratko opisuje zasluge „našeg odanog komesa Tome, sina komesa Makarija“, hvaleći njegovo držanje tijekom Andrijina sukoba s pokojnim kraljem Emerikom, Andrijinim bratom, kao i u vrijeme kraljeva izbivanja iz zemlje 1217–8. zbog sudjelovanja u Petom križarskom

---

⁵⁶ Horváth, „*De abbatia Francavillensi*“, 364–5. Usp. protivno mišljenje kod Hervay, „*A bencések*“, 489.

⁵⁷ Cjelovit tekst listine Andrije II v. u Gusztáv Wenzel, *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus / Árpádkori új okmánytár*, 12 sv. (Budapest, 1860–1874), sv. 11: 218–230, br. 161. Znatno pokraćen tekst donio je Smičiklas, *Codex diplomaticus*, sv. 3: 347–50, br. 305. Tekst Beline potvrde v. u Wenzel, *Codex diplomaticus*, sv. 11: 234–5, br. 163 = Smičiklas, *Codex diplomaticus*, sv. 3: 350–1, br. 306. Andrijina listina (ukoliko je uopće riječ o jednoj listini) u tome prijepisu nije datirana pa su je izdavači pogrešno datirali godinom Beline potvrde, 1231. Izvornik Beline listine nalazi se u Mađarskom državnom arhivu, DL. 168. Osim u izvorniku, Belina potvrđnica iz 1231. sačuvala se i u prijepisu kralja Matije Korvina iz 1482. (DL. 3627). Usp. Szentpétery, *Regesta regum*, sv. I: 150–1, br. 467.

ratu. Stoga kralj daruje Tomi četiri posjeda: Savoncu (Savnicu) u Bačkoj županiji, Csiku u Čanadskoj, Savulju (u izvorniku *Sowala*) kod Borova u Vukovskoj te neke zemlje između Odre i Save u Zagrebačkoj županiji. Osim toga, kralj u nastavku listine potanko potvrđuje Tomi i sve posjede što ih on već otprije drži po raznim osnovama. Za tu je svrhu kralj prethodno poslao svoga pristava da utvrdi međe Tominih imanja naročito prema njegovoj braći i rođacima. U popisu što slijedi navodi se ukupno devet posjeda ili skupina posjeda: 1. dvije zemlje „u Srijemu“ (*in Syrma*), *Solt* i *Lochia*, te neki tamošnji vinogradi; 2. zemlje na području Sonte (*Zund*) u Bačkoj županiji, na kojima se potanko opisuju posjednički odnosi, i zatim još tri posjeda u Bačkoj županiji (Újlak, zemlja nekog Bete, Szentpál); 3. Szilvás u Baranjskoj županiji; 4. sedam posjeda u Šomođskoj županiji (*Hamac, Rengeysar, Poucha, Hereky, Bugud, Bywa, Zoyl*), od kojih su samo prva dva opisana potanje; napokon, pet posjeda „preko Drave“, i to: 5. *Monislou* (Moslavina); 6. *Tholla* oko sutoka Česme i Glogovnice; 7. *Zaua*; 8. *Vni* na području zvanom *Cheresneu*; 9. posjedi na području Novaka i Gornjeg Miholjca u Podravini (među posjedima južno od Drave posebno se potanko opisuju oni oko Novaka, a približno tako i Moslavina i *Tholla*).

U tome drugom, potvrdničkom dijelu Andrijine „listine“ na četiri se mjesta, u vezi sa četiri različita posjeda, spominje „samostan Svetog Križa“ ili „crkva Svetog Križa“. Od toga se u dva navrata uza nj javlja i „samostan Svetog Duha“ (u Nuštru). Najopširniji je prvi navod, u vezi sa srijemskom zemljom *Solt*, „na kojoj je sazidana crkva u čast sv. Lovre“. Ta je zemlja prvotno bila podijeljena na četiri dijela, Nikolin, Tomin, Stjepanov i Egidijev. Nikola je svoj dio dao samostanu Svetog Duha, a Egidije samostanu Svetog Križa. Poslije su Toma i Stjepan otkupili dio koji je dobio samostan Sv. Križa.⁵⁸ Druga zemlja koju kralj potvrđuje Tomi, zvana *Lochia*, navodi se u nizu započetom sa zemljom *Solt* „u Srijemu“ pa se očito i ona nalazila u toj pokrajini. O zemlji *Lochia* kaže se da na istoku i jugu međaši sa „crkvom Svetog Križa“, na zapadu sa (zemljom) *Meger* i na sjeveru sa selom *Apaty*.⁵⁹ O posjedu Sonti u Bačkoj županiji navodi se da je, prije kupoprodajnih

⁵⁸ *Prima terra in Syrma, cuius nomen Solt, super qua edificata est ecclesia in honore sancti Laurentii, que terra dividebatur ad quatuor partes, scilicet Nicholao, Thome, Stephano et Egidio. Nicholaus vero partem suam dedit monasterio sancti Spiritus; Egidius autem monasterio Sancte Crucis; partem vero monasterii sancte Crucis emerunt ThIIIomasñ comes et Stephanus* (Wenzel, *Codex diplomaticus*, sv. 11: 221–2).

⁵⁹ *Secundam terram habet in Lochia, que tenet metas ab oriente et meridie cum ecclesia sancte Crucis, ab occidente vero cum Meger usque ad septemtrionem, et a septemtrione cum villa Apaty* (Wenzel, *Codex diplomaticus*, sv. 11: 222).

nagodbi koje je ishodio komes Toma, bila podijeljena na tri dijela; jedan je pripadao komesu Makariju, drugi sestrama komesa Grgura, a treći supruzi nekog Gaba i „crkvi Svetog Križa“.⁶⁰ Kasnije je Toma od potomaka Grgurovih sestara i od Gabove žene otkupio njihove dijelove; ne kaže se što je pri tom bilo s dijelom „crkve Svetog Križa“. Napokon, o zemlji *Zoyl*, koja se nalazi na kraju niza započetog zemljom *Hamac* u Šomodskoj županiji, kaže se da je podijeljena na tri dijela: samostana Svetog Duha, samostana Svetog Križa i Tomin.⁶¹

Ti podaci ne ostavljaju mjesta sumnji u to da su patroni samostana Sv. Križa tada bili članovi roda Mojslav ili Manislav (mađ. Monoszló). Sudeći prema imenu, koje je prvotno morao nositi neki predak roda, oni su podrijetlom bili Slaveni, a ne Mađari. Iz sačuvanih izvora poznato je da su im najstariji posjedi ležali u Moslavini, to jest u jugozapadnom prigorju Moslavačke gore sve do rijeke Česme, te oko Sonte u Bačkoj županiji. Najstariji imenom poznati član, komes Makarije, živio je potkraj 12. stoljeća. On je 1189. bio dvorski sudac i hrvatski podban – po tome je uopće prvi poznati podban ili banovac (*vicebanus*). Bio je oženjen kćerju nekog posjednika u predjelu zvanom Novak u središnjoj Podravini pa je preko nje došao i do tamošnjih imanja. Imao je više braće; Grgur i njegove sestre, koje se 1230. spominju kao bivše suvlasnice Sonte, vjerojatno su bili djeca jednog od njih; od drugog bi potjecao Egidije, dionik zemlje Solt koji je svoj dio prepustio samostanu Sv. Križa. Sam je Makarije imao tri sina, Tomu, Nikolu i Stjepana, također kasnije dionike Solta. Među njima je najpoznatiji Toma; bio je prvi vukovski župan za kojeg se zna (zabilježen 1221), a 1229. spominje se i kao „ban“ (ne zna se koje banovine). Od Tome je potekla najdugovječnija loza roda Mojslava. Članovi joj se isprva i zovu potomcima Tome Bana. Prema nadimku jednog od Tominih

⁶⁰ *Predicta vero terra Zund cum suis pertinenciis ad tres partes dividebatur; una pars comiti Machare, secunda sororibus Gregorii comitis, scilicet avuncule Jacobi et Michaelis et matri Botond; tercia uxori Gab et ecclesie sancte Crucis* (Wenzel, *Codex diplomaticus*, sv. 11: 223).

⁶¹ *Terra vero Zoyl dividitur ad tres partes; scilicet una pars monasterio sancti Spiritus; altera pars monasterio sancte Crucis; tercia pars ThIIIomeñ comiti* (Wenzel, *Codex diplomaticus*, sv. 11: 227).

⁶² O rodu Mojslav ili Monoszló v. János Karácsonyi, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, 3 sv. (Budapest, 1900–1; pretisak 2004), sv. 2: 377–384. O Makariju i Tomi uz to još i Vjekoslav Klaić, „Hrvatski bani za Arpadovića (1102–1301)“, *Vjesnik Zemaljskog arkiva* 1 (1899), 240; Mór Wertner, „Az Árpádkori megyei tisztviselők“, *Történelmi tár* 20 (1897), 116; isti, „Prinosi k poznavanju hrvatskih banova od godine 1105. do godine 1125“, *Štrega: „do 1225“*, *Vjesnik Zemaljskog arkiva* 3 (1901), 22–23, 27; isti, „Az Árpádkori bánok“, *Századok* 43 (1909), 383, 561. Za osobna imena

unuka, Stjepana Čupora, i prema svome glavnom posjedu u Slavoniji, kasniji članovi roda prozvali su se Čuporima Moslavinskim.⁶²

Prema potvrđnici je samostan Svetog Križa držao posjede u Srijemu i u Bačkoj i, vjerojatno, Šomođskoj županiji. Od tih je posjeda posve jasan jedino položaj Sonte (*Zund*) u Bačkoj županiji, gdje je samostan držao poblize neodređen manji dio.

Oba srijemska posjeda, *Solt* i *Lochia*, nalazila su se po svemu sudeći upravo u Srijemskoj županiji, ali nam njihov točniji položaj zasad nije poznat. Solt (čitaj Šolt) sa crkvom sv. Lovre mogao bi odgovarati kasnijoj pustoselini Šotin koju turski popis iz druge polovice 16. stoljeća bilježi pokraj Ljukova (jugozapadno od Indije); u tom bi slučaju spomen na naslovnika crkve u Soltu vjerojatno čuvao tamošnji potok Šelovrenac.⁶³ To bi bilo 30–35 km daleko od Mandelosa.

Posjed *Lochia*, koji se navodi poslije Solta i prije prelaska na Bačku županiju pa je razložno pretpostaviti da je također bio u Srijemu, detaljnije je topografski opisan, ali također još nije pouzdano lokaliziran. Nije jasno znači li „crkva Svetog Križa“, koja se tu navodi kao istočni i južni susjed, upravo zemljište na kojem je stajao samostan ili neki od njega podalji posjed poput Solta. U prvom bi slučaju *Lochia* morala ležati negdje u sjeverozapadnoj okolini Mandelosa, što će vjerojatno reći u Vukovskoj županiji; ali ondje nema traga ni imenu *Lochia* ni drugim do nje ležećim posjedima, zvanim *Meger* i *Apaty*. Ako je, pak, riječ o udaljenijem samostanskom posjedu, zasad se ni u Vukovskoj ni u Srijemskoj županiji ne da utvrditi gdje su ta tri toponima bila okupljena jedan do drugog. U Vukovskoj se županiji zna samo za jedan Apáti, onaj koji odgovara današnjem Opatovcu na Dunavu između Sotina i Šaregra–

Manislav i Mojslav v. Tomo Maretić, „O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba“, Rad JAZU 81 (1886), 121–2 i 124; za vezu s toponimom Moslavina, prvotno *Mojslav(ov)ina, v. i Skok, *Etimologijski rječnik*, sv. 2: 459, s. v. moslavka.

⁶³ Csánki, *Magyarország*, sv. 2: 252, s. v. Solt, ne pokušava ubicirati to mjesto. Mező, *Patrocíniumok* 234, s. v. Solt, smješta ga u okolicu Sremskih Karlovaca. Od ostalih ranih izvora (nastalih od 1280. do 1332) o tome Soltu v. Nagy et alii, *Hazai okmánytár*, sv. 6: 265–6, br. 191; sv. 7: 266–7, br. 220; i osobito Elemér Varjú i Béla Iványi, *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczi Bánffy család történetéhez*, 2 sv. (Budapest, 1908–28), sv. 1: 20, 38, 39, 63, 66. Posjed Solt tu se redovito pojavljuje u skupini s još sedam posjeda u Srijemskoj županiji, koje je sve prvotno, tj. prije 1280, držala jedna manje poznata grana roda Tomaj. Kako je Solt prešao iz ruku roda Mojslav u ruke dijela roda Tomaj, nije poznato. Za mezru ili pustoselinu Šotin (Sotin) u turskom popisu v. Bruce W. McGowan, *Sirem sancağı mufassal tahrir defteri* (Ankara, 1983), 255.

⁶⁴ Potonji je Apáti možda istovjetan Opatovcu koji se nešto kasnije navodi kao pripadnost kaštela Karom (Sremski Karlovci). V. Csánki, *Magyarország*, sv. 2: 240, s. v. Apáti

da, a u Srijemskoj je jedno istoimeno mjesto zabilježeno u 15. st. kao posjed benediktinske opatije u Grgurevcima.⁶⁴

Napokon, posjed *Zoyl* nalazio se vjerojatno u Šomođskoj županiji, jer je naveden na kraju niza posjeda započetog s tamošnjim posjedom *Hamac* i neposredno prije prelaska na posjede „preko Drave“.⁶⁵ To bi, prema tome, bio najudaljeniji od u toj listini navedenih posjeda samostana u Frankavili (barem dvjestotinjak kilometara zračne udaljenosti). Nasuprot tome, Engel misli da je to Szajol u Bačkoj županiji, kojem danas odgovara zemljište Sajlova u sjeverozapadnom susjedstvu Novog Sada.⁶⁶ To je mjesto doista prvi put zabilježeno 1237. u istovjetnom obliku *Zoyl*, ali njegova posjedovna povijest ne može se lako uskladiti s onim što o *Zoylu* stoji u potvrdnici iz 1230. Dokument iz 1237, naime, jest znamenita povelja kojom kralj Bela IV nedavno utemeljenoj cistercitskoj opatiji u Petrovaradinu dodjeljuje posjede nevjernog Petra Gurweyevog, među kojima i samo petrovaradinsko vlastelinstvo s tri pripadna sela, „od kojih se dva zovu *Zoyl*, a treće *Bywolou*“.⁶⁷ Engel je očito, za razliku od Györffyja,⁶⁸ ta dva imena povezao s imenima *Bywa* i *Zoyl* što se nalaze u listini Andrije II iz 1230, na kraju niza započetog posjedom *Hamac* u Šomođskoj županiji. Podudarnost je svakako zanimljiva, ali ipak vjerojatno samo slučajna. Naime, posjedi su u listini iz 1230, koliko se može razabrati, prostorno grupirani pa prema tome, kao što je već rečeno, tamošnji posjed *Bywa* i *Zoyl* vjerojatno spadaju u Šomođsku županiju. Osim toga, prema listini Bele IV iz 1237. jasno je da su *Zoyl* i *Bywolou* bili u rukama petrovaradinskog vlastelina Petra, kojem ih je zbog sudjelovanja u atentatu na kraljicu 1213. oduzeo kralj, a to ne ostavlja mjesta za posjedovne odnose kakve u *Bywi* i *Zoylu* opisuje listina iz 1230.

Samostan Svetog Križa stekao je nabrojane posjede tako što su se u njegovu korist pojedini članovi roda Mojslav odrekli svojih udjela. To je izričito rečeno za posjed Solt, gdje je samostan dobio Egidijevu četvrtinu. No,

i Apatovcz (u Srijemskoj županiji) i 277, s. v. Apáti (u Vukovskoj županiji); Engel, u Györffy, *Az Árpád-kori Magyarorszá*g, sv. 5 (u pripremi), poglavlje Vukovska županija, s. v. Apáti.

⁶⁵ Csánki u svojoj obradi Šomođske županije nije uzeo u obzir i podatke iz kraljevske potvrdnice Tomi Makarijevu, a lokalitet zvan *Zoyl* (ili slično) nije u toj županiji naveo ni prema kojem drugom izvoru (usp. Csánki, *Magyarorszá*g, sv. 2: 567–658). Unatoč tome, ne može se isključiti mogućnost da je Csánkiju taj lokalitet posve promaknuo ili, pak, da je istovjetan nekom od mjesta koja on bilježi pod donekle sličnim imenima i prema mlađim izvorima.

⁶⁶ Engel, u Györffy, *Az Árpád-kori Magyarorszá*g, sv. 5 (u pripremi), poglavlje Vukovska županija, s. v. Monostor (Berzétemonostora).

⁶⁷ Smičiklas, *Codex diplomaticus*, sv. 4: 28–31, br. 26, cit. 29.

⁶⁸ Usp. Györffy, *Az Árpád-kori Magyarorszá*g, sv. 1: 214, s. v. Bivaló, i 233, s. v. Szajol.

već 1230. samostan nije držao taj udio jer ga je u međuvremenu prodao Tomi i Stjepanu. Radilo se, dakle, o trajnu darivanju i pravom vlasništvu, koje se nije moglo opozvati i ukinuti bez naknade samostanu; u svakom slučaju to nisu mogli darovateljevi rođaci. (Sam darovatelj Egidije bio je možda u vrijeme prodaje već mrtav.) Za Sontu i *Zoyl* nemamo tako točne podatke o podrijetlu samostanskog udjela. O posjedu koji je međašio s Tominom zemljom *Lochia*, pak, ne znamo ni je li to također bio samo udio samostana u nekom većem imanju roda. Potvrdnica ostavlja dojam da, dok drugi članovi roda darivaju samostan, Toma svoje čuva za sebe. On, štoviše, širi svoje udjele kupujući udjele drugih, pa i one samostanske. Svojim gospodarenjem Toma je već mijenjao posjedničke odnose koji su unutar roda bili uspostavljeni ranije i u koje je bio uključen i samostan Sv. Križa. Iako se na temelju potvrdnice Andrije II to ne može točno procijeniti, očito je da rod Mojslav nije tek tada postao patronom toga samostana (kao ni onog Svetog Duha u Nuštru), nego je to bio već neko vrijeme, jamačno već i za Tomina oca, velikaša Makarija. Moguće je, štoviše, da su još stariji članovi toga roda i utemeljili samostan u Frankavili, namijenivši ga prvotno premonstratima. S obzirom na kronologiju, taj je utemeljitelj mogao biti Makarijev otac.

Kojem je redu samostan Svetog Križa pripadao u Makarijevo vrijeme? Sva su tri odgovora moguća: možda još uvijek premonstrati, možda već benediktinci, a možda i sepulkralci, ako se navod iz 1207. o njihovoj „kući u Markiji“ zaista odnosi na Frankavilu. Zapravo, ni listina iz 1230/1. ne kaže još ništa izričito o redu kojem je pripadao samostan Sv. Križa, pa čak ni gdje se on nalazio. Oko potonjeg pitanja raniji i kasniji izvori ipak uklanjaju svaku dvojbu. Što se tiče pitanja o redu, činjenica da listina opetovano govori o „crkvi“ i „samostanu“, a ne o „opatiji“, nema nikakvo razlikovno značenje; ona, naime, isto tako govori i o „samostanu Svetog Duha“ u Nuštru, za koji nema sumnje da je tada bio benediktinski, dakle „opatija“. Unatoč toj neodređenosti, sva je prilika da su u samostanu Sv. Križa, kao i u onom Sv. Duha, 1230. živjeli benediktinci.⁶⁹ Da su to još i tada bili premonstrati, malo je vjerojatno da bi ih katalog sastavljen samo nekoliko godina kasnije propustio navesti. Sepulkralci se, pak, ne mogu posve isključiti, ali ostaju tek načelna pretpostavka, jer ni sama njihova prisutnost u Frankavili nije više od nedokazane mogućnosti.

O patronskom odnosu roda Mojslav prema samostanu Sv. Križa

⁶⁹ Za to ipak nema izričita dokaza. Romhányi, *Kolostorok*, 46, i ista, *Monasteriologia*, 41, piše da su benediktinci živjeli u Frankavili već u ranom 13. st. jer se 1231. (tj. 1230) spominje tamošnja „opatija“, a ne premonstratski „priorat“, ali to, kao što smo vidjeli, nije točno. Romhányi se tu poziva na Sörösa, koji međutim uopće nije znao da su u Frankavili benediktincima prethodili premonstrati.

sačuvao se još samo jedan podatak, iz 14. stoljeća. Zanimljivo je da se samostan ne spominje prigodom diobe imanja između dvojice sinova Tome Bana, Grgura i Tome mladeg, koja je provedena 1237.⁷⁰ To se može tumačiti na dva načina: pretpostavkom da patronat nad samostanom i nije pripadao njima, nego njihovim rođacima iz drugih loza roda; ili pak tako da su u patronatu ravnopravno sudjelovali svi tadašnji članovi roda pa se dioba imanja između dvojice od njih nije ticala samostana i njegova statusa.

Frankavila u kumanskom i mongolskom pustošenju

Ubrzo potom dogodilo se u Srijemu nešto što mora uzeti u obzir svaka povijest tamošnjih samostana. Razorna i krvava provala Tatara (tako onodobni europski izvori nazivaju Mongole) zahvatila je i tu ugarsku pokrajinu. Tijekom malo manje od godine dana, od proljeća 1241. do proljeća 1242, Ugarsko je kraljevstvo postalo pozornicom pustošenja i pokolja u takvim razmjerima da im je u čitavoj srednjovjekovnoj Europi teško naći premca. Osobito je postradala glavnina zemlje istočno od Dunava. Početkom 1242. mongolske su vojske prešle i smrznuti Dunav. Konjanički „tümen“ koji je predvodio jedan od Džingis–kanovih unuka, Kadan, poslan je iz Potisja prema Jadranu u potjeru za kraljem Belom IV i na tom je putu prošao kroz Srijem i Slavoniju. Glavnina vojske, pod zapovjedništvom Batu–kana, vladara zapadnih dijelova golemoga mongolskog carstva, kretala se Podunavljem prema jugu te je također barem djelomice prošla Srijemom. Ali stradanje Srijema o kojem smo najbolje obaviješteni dogodilo se već godinu dana ranije. Ponajprije zahvaljujući glavnom ugarskom kroničaru tih zbivanja, varadinskome arhiđakonu i kasnijem splitskom nadbiskupu Rogeriju, znamo da je Bela IV 1239. dopustio nomadskom narodu Kumana ili Polovaca da se, bježeći pred Mongolima, naseli u Ugarskoj. Budući nomadski stočari i pretežno pogani, Kumani se nisu mogli lako uklopiti u ugarski društveni poredak, a povlastice kojima ih je kralj obasuo kako bi osigurao njihovu vojnu odanost izazvale su bijes domaćih velmoža. Kada su u ožujku 1241. Mongoli osvanuli na istočnim ugarskim granicama, počele su kolati glasine o kumanskom dosluhu s njima. Kralj je bio prisiljen skloniti kumanskog kana Kötenu s obitelji i družinom u svojem peštanskom dvoru, ali ih se razulare–

---

⁷⁰ Nagy et alii, *Hazai okmánytár*, sv. 7: 23–25, br. 21. Listina o diobi koju je izdao bački kaptol loše je uočuvana pa su imena nekih posjeda nečitljiva. Popis se, bez potanke analize, može samo djelomice uskladiti s onim u potvrđnici Andrije II. Od posjeda koji su ondje povezani sa samostanom Sv. Križa ovdje se nedvojbeno javlja jedino Sonta. U Srijemu se izričito navodi jedino *Kotias* (= *Lochia* iz 1230?) i vinograd na zemljištu *Zvan* (= *Zoan* iz 1230).

na svjetina, predvođena mađarskim i njemačkim vojnicima, ondje ipak domogla i poubijala ih. Nato su se Kumani, okupljeni zato da se zajedno s kraljevom vojskom suprotstave Mongolima, pobunili i zaputili na jug, napuštajući Ugarsku u najkritičnijim trenucima. U općoj pometnji, uzvraćajući na napade ugarskog pučanstva, Kumani su napredovali između Dunava i Tise paleći i pljačkajući ugarska naselja. Prešavši Dunav vjerojatno u okolici Erduta, krenuli su „prema Markiji“ (*ad Marchiam*). Nato su se, pripovijeda Rogerije, žitelji Markije okupili da bi se suprotstavili Kumanima negdje na rubu svoje krajine, što će reći na zapadnim prilazima Srijemu. Poraženi i natjerani u bijeg, Markijci odnosno Srijemci nisu uspjeli obraniti ni svoja glavna naselja: „razorivši znatnija naselja poput senatorske Frankavile, svetog Martina i drugih, napljačkavši mnogo novca, konja i stoke i sveudilj pustošeći zemlju, Kumani su prešli u Bugarsku.“⁷¹

Među postradalim naseljima u Srijemu, odnosno u „Markiji“ (koju se i tu očito misli u starijem i širem značenju), Rogerije je na prvom mjestu istaknuo Frankavilu. Time ostavlja dojam da je Frankavila bila upravo najbogatije i najuglednije naselje u tadašnjem Srijemu, ili pak da je između više takvih naselja u toj pokrajini bila u najvećoj mjeri opustošena. Drugo postradalo naselje koje Rogerije poimence navodi nosi ime sv. Martina. U izvorniku se između tih dvaju imena naselja nalazi riječ *senatoria*, nejasna značenja. Priređivač kritičkog izdanja Rogerijevog teksta László Juhász u tom je kratkom nabranju postavio zarez tako da se riječ *senatoria* veže uz prethodno ime, Frankavilu (*destructis melioribus villis, scilicet Franka villa senatoria, Sancti Martini et*

⁷¹ *Et destructis melioribus villis, scilicet Franka villa senatoria, Sancti Martini et aliis et recepta multa pecunia, equis et pecoribus destruendo terram in Bulgariam transierunt* („*Rogerii Carmen miserabile*“, prir. Ladislaus Juhász, u: *Scriptores rerum hungaricarum*, ur. Emericus Szentpétery, 2 sv. (Budapest, 1937–8; pretisak 1999), sv. 2: 568). Predaja Rogerijevog teksta slabo je pouzdana; od njega se nije sačuvao nijedan srednjovjekovni rukopis, nego samo kasnija tiskana izdanja, od kojih je najstarije iz 1488. O opisanim zbivanjima u Srijemu v. Pauler, *A magyar nemzet története*, sv. 2: 158–9 i objašnjenje o Markiji na 516; *Magyarország története I*, sv. 2: 1427, sa širim prikazom mongolske provale *ibid.* 1417–40. Sažete prikaze mongolske provale i kumanske uloge u vezi s njom v. u András Pálóczi Horváth, *Pechenegs, Cumans, Iasians. Steppe peoples in medieval Hungary*, prev. T. Wilkinson (Budapest, 1989), 45–53; *A History of Hungary*, ur. Peter F. Sugar, Péter Hanák i Tibor Frank (London–New York, 1990), 25–28 (autor poglavlja László Makkai). Osnovno o kroničaru Rogeriju v. u *Korai magyar történeti lexikon*, 576–7.

⁷² Engel u Györfy, *Az Árpád-kori Magyarország*, sv. 5 (u pripremi), poglavlje Vukovska županija, s. v. Nagyolaszi. Engel ne pojašnjava na koje bi se naselje odnosila Rogerijeva sintagma *senatoria Sancti Martini*; u natuknicu o Szentmártonu/Martincima zapadno od Mitrovice nije uključio Rogerijev navod (Engel, *ibid.* s. v. Martinc, 1).

aliis). Nasuprot tome, Pál Engel smatra da zarez treba stajati ispred riječi senatoria, tako da cjelovit podatak o drugom stradalom naselju glasi *senatoria Sancti Martini*.⁷² Valjanost takve preinake počiva na dvije pretpostavke, onoj da uz ime sv. Martina koje je u genitivu nedostaje nekakva imenica i onoj da je riječ *senatoria* imenica. Obje su te pretpostavke manjkave, zato što se u kontekstu toga ulomka uz ime sv. Martina bez teškoća podrazumijeva riječ *villa* (*destructis melioribus villis, scilicet ... IllivillaꝚ sancti Martini*) i zato što će riječ senatoria prije biti pridjev nego imenica. Pridjev senatorius javlja se se u srednjovekovnom latinitetu između ostalog i u vezi s jednim specifičnim značenjem pluralne imenice *senatores* ‘redovnički poglavari’.⁷³ Tako bi taj pridjev mogao u širem smislu značiti ‘samostanski, redovnički’, ali uz konotaciju prvenstva ili posebna ugleda što pripada dotičnom samostanu i redovnicima. U tom bi smislu trebalo, dakako samo hipotetički, tumačiti i Rogerijevu sintagmu *Franka villa senatoria*.

Nasuprot tome, hipotetičkoj sintagmi **senatoria Sancti Martini*, ako se i zanemare gore spomenute jezično–stilske poteškoće, teško je pridati suvislo povijesno značenje. U Srijemu se u predtatarskom dobu, pa ni kasnije, ne zna ni za kakav samostan sv. Martina. Juhász je naselje koje Rogerije navodi poslije Frankavile protumačio kao selo Martince zapadno od Mitrovice. Ono se u izvorima pouzdano spominje od početka 14. stoljeća, kao Szentmárton i poslije kao Martinci.⁷⁴ Postojao je, doduše, u Srijemu, upravo u Srijemskoj županiji, u kraju između Iriga i Rume, još jedan Szentmárton, poznat u izvorima iz 15. stoljeća.⁷⁵ Ni o jednome nema podataka koji bi objasnili zašto bi ga kroničar mongolske provale svrstao među *ville meliores* u Srijemu i još manje na što bi se s njim u vezi mogla odnositi riječ *senatoria*.

Izričito spomenuto kumansko pustošenje „senatorske Frankavile“ vjerojatno nije mimoišlo ni samostan u njoj ili pokraj nje. Ipak, o tome ne znamo ništa određenije. Lako je zamisliti mogućnost da je baš taj događaj značio prekretnicu u povijesti samostana: poharani samostan tada su mogli napustiti dotadašnji stanari (sepulkralci), a poslije bi ga obnovili i oživjeli

⁷³ Charles du Fresne du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, 2. izd. prir. L. Favre, 10 sv. (Niort, 1882–7), sv. 7: 413, s. v. *senatores* i *senatoria curia*; Albert Blaise, *Lexicon latinitatis medii aevi, praesertim ad res ecclesiasticas investigandas pertinens* (Turnholti, 1975), 837, s. v. *senator* i *senatorius*. Usp. na oba mjesta i imenicu *senatorium* ‘počasno mjesto u crkvi blizu kora’.

⁷⁴ Csánki, *Magyarország*, sv. 2: 332, s. v. Martincz, i 352, s. v. Szent–Márton (c); Engel, u Györffy, *Az Árpád–kori Magyarország*, sv. 5 (u pripremi), poglavlje Vukovska županija, s. v. Martinc (1).

⁷⁵ Csánki, *Magyarország*, sv. 2: 253, s. v. Szent–Márton; Mező, *Patrocíniumok*, 271, br. 20.

benediktinci. No, u sačuvanim izvorima ništa ne potvrđuje upravo tako prelomljen diskontinuitet redovničkog života u Frankavili. U tim se izvorima, naprotiv, očituju dva vida kontinuiteta na koje stradanje od Kumana i Mongola nije imalo utjecaja: posveta samostana Svetom Križu i patronat roda Mojslav. Unutar okvira zacrtanog tim činjenicama, o smjeni redovničkih zajednica u frankavilskom samostanu i dalje se ne može pouzdano reći kada se dogodila ni je li se zbila samo jednom ili dvaput.

Samostanski posjed pokraj Sota

Sljedeći izvori o Frankavili potječu tek s kraja 13. stoljeća. U kratkoj listini od 28. siječnja 1298. kralj Andrija III opomenuo je „sve trgovce i svakog napose, a naročito goste (*hospites*) iz Enga i Frankavile“ da su od robe koju dovoze u grad Budim dužni plaćati dadžbinu službenicima ženskog samostana na tamošnjem dunavskom otoku Blažene Djevice Marije (današnji Margitsziget). Pravo ubiranja te daće odavna pripada spomenutom samostanu dominikanci i potvrđeno je i kod Svete Stolice, pa kralj u tome ne želi trpjeti nikakve iznimke, čak i ako postoje „kakve listine protivne plaćanju dadžbine“. ⁷⁶ Tu se Frankavila ponovno pojavljuje kao izrazito trgovačko naselje, čiji žitelji trguju i u Budimu, a kraljeva aluzija na možebitne povlastice koje bi oslobađale plaćanja daće izgleda da se može povezati s onim posebnim povlasticama za koje Tolozanova kronika kaže da su ih uživali milanski naseljenici u Frankavili. Naselje Eng koje se u toj listini navodi skupa s Frankavilom nalazilo se također u Srijemu, vjerojatno na području današnjeg sela Divoša, što će reći u sjeverozapadnom susjedstvu Frankavile. Eng, u mlađim izvorima poznat i kao Nagyeng, kao gradska općina dobro je posvjedočen u dokumentima kasnijeg srednjovjekovlja. ⁷⁷

Nekoliko žitelja Frankavile spominje se poimence u kratkoj listini dvorskog suca Lamperta pisanoj u Temišvaru 22. studenoga 1320. To je molba

⁷⁶ Wenzel, *Codex diplomaticus*, sv. 10: 413–4, br. 273 = Dezso Csánky i Albert Gárdonyi, *Monumenta diplomatica civitatis Budapest/Budapest történetének okleveles emlékei*, sv. I (Budapest, 1936), 289, br. 270. U dataciji listine nedostaje godina, ali je se može pouzdano utvrditi prema druge dvije listine koje je Andrija III izdao u vezi s dominikankama na Margitszigetu. Usp. Szentpétery, *Regesta regum*, sv. II/4: 198, br. 4171.

⁷⁷ Csánky, *Magyarország*, sv. 2: 281, s. v. Eng, pretpostavlja da je iščezli Eng stajao negdje između Šida, Morovića i Bačinaca, možda na mjestu Adaševaca. Isto je prenio Bösendorfer, *Crtice*, 171–2 i 282. Bolje je argumentirana Engelova ubikacija više na istok i prema Fruškoj gori, „točno na pola puta između Iloka i Mitrovice“: Engel, „A török dúlások“, 271–2; isti u Györffy, *Az Árpád-kori Magyarország*, sv. 5 (u pripremi), poglavlje Vukovska županija, s. v. Eng.

upućena banoštorskom kaptolu da na uobičajen način pozove određene osobe pred kralja na sud. Dva ili tri muškarca, od kojih je barem jedan bio iz Mandelosa (*de Nogholoz*), trebaju se suočiti s „gostom“ (*ospes*) iz Mandelosa po imenu *Gyan*.⁷⁸ Potonje ime, *Gyan* (u suvremenom registru na poleđini listine: *Gyaan*), vjerojatno odgovara francuskom imenu Jean. Ništa se više ne zna o toj parnici između Gyana i njegovih sumještana. Listina je važna i po tome što je u njoj prvi puta zapisano mlade ime za Frankavilu, Nagyolasz.

U to je vrijeme u Frankavili već nekoliko desetljeća postojao franjevački samostan, osnovan prije sredine 13. stoljeća. U njemu je prema nešto kasnijoj predaji bio sahranjen i prvi provincijal ugarskih franjevaca, Ivan, upamćen kao brat francuskog kralja i štovan kao čudotvorac. O razmjerno jakom razvoju gradskog društva u Frankavili svjedoči činjenica da su se tu, vjerojatno potkraj 13. stoljeća, uz franjevce nastanili i dominikanci.⁷⁹

Na izmaku 13. stoljeća spominje se uzgred i opatija Svetog Križa u Frankavili. Kada su Toma Petrov i njegov sin Pavao od roda Banča (mađ. Bánca) darovali posjed zvan *Zoth* svojem rođaku Ivanu, sinu župana Ejnarda, u darovnici koju im je o tome 1297. izdao bački kaptol navodi se kao jedan od susjeda dotične zemlje i neimenovani posjed „opata crkve Svetog Križa u Frankavili“ (*abbatis ecclesie sancte Crucis de Franka villa*). Darovani posjed *Zoth* odgovara današnjem selu Sotu što stoji na pola puta između Iloka i Šida.

⁷⁸ *Paulum filium Cypar Gregorium filium Pauli Bekem de Nogholoz contra Gyan ospitem de predicta Nogholoz* (Mađarski državni arhiv, DL. 91191). Usp. Gyula Kristó, László Blazovich, Lajos Gécz, Tibor Almási i Ferenc Piti, *Anjou-kori oklevéltár / Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia*, sv. 1– (Budapest–Szeged, 1990–2002), sv. 5: 360, br. 937, gdje je to mjesto protumačeno kao da se radi o trojici Gyanovih parbenih protivnika i da su sva trojica iz Mandelosa, a potonji se zove Beke (u tekstu mu je ime u akuzativu), što je često mađarsko ime u srednjem vijeku, izvedeno možda od imena Benedikt. Nasuprot tome, Engel, u Györffy, *Az Árpád-kori Magyarország*, sv. 5 (u pripremi), poglavlje Vukovska županija, s. v. Nagyolaszi, drži da se oznaka „iz Mandelosa“ (*de Nogholoz*) odnosi samo na potonjeg, dočim prethodnu dvojicu, Pavla i Grgura, listina pobliže opisuje imenom oca. Moguće je, zapravo, i treće tumačenje, prema kojem je Bekem nadimak Grgurovog oca Pavla, što znači da se protiv Gyana na sud pozivaju dvojica, a ne trojica, i to obojica iz Mandelosa: Pavao sin Cyparov i Ggur sin Pavla Bekema.

⁷⁹ Najosnovnije o slabo istraženoj prisutnosti ta dva reda u Frankavili v. u János Karácsonyi, *Szent Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig*, 2 sv. (Budapest, 1922–4), sv. 1: 204–5; Romhányi, *Kolostorok*, 46, s. v. Nagyolaszi (c, d).

⁸⁰ Tekst darovnice izdali su donekle različito Wenzel, *Codex diplomaticus*, sv. 12: 603–4, br. 484 = Smičiklas, *Codex diplomaticus*, sv. 7: 290, br. 250. Tekst je sačuvan u prijepisu koji je bački kaptol izdao 19. kolovoza 1332. na molbu Ladislava Smaragdovog, mlađeg

Za samostansku zemlju u listini se kaže da leži zapadno od Sota. Osim nje navode se i dva susjeda na jugu (Stjepan Gorjanski i Blaž Mauricijev) te magister Ugrin, sin Poušev, kao susjed na sjeveru i također na zapadu.⁸⁰ Potonje se nesumnjivo odnosi na veliki iločki posjed kojem je spomenuti velikaš Ugrin od roda Csák bio prvi poznati vlasnik i po tome začetnik roda starijih Iločkih. No, u sačuvanom se tekstu listine ne spominje i istočni susjed, a zapadni se pojavljuje dvaput, pa je očito da je u tekstu darovnice u jednom navratu istok pogrešno zamijenjen zapadom. S tim u vezi treba podsjetiti da se darovnica nije sačuvala u izvorniku, nego u prijepisu koji je isti bački kaptol izdao 1332. Bit će da se upravo kod toga prijepisa potkrala pogreška. Stoga je prvi izdavač te darovnice, Wenzel, u navodu o opatu Frankavile kao susjedu Sota izričaj *a parte occidentali* zamijenio s *a parte orientali*, učinivši tako opata istočnim susjedom Sota. To je razumljivo kada se zna da Mandelos leži Sotu na istoku, dođuše dobrih dvadesetak kilometara daleko.

Drukčije je sačuvani tekst ispravio Engel, prema kojem je Ugrin Iločki bio susjed Sotu na sjeveru i na istoku (a ne na zapadu), a opat Frankavile doista na zapadu, kao što stoji u sačuvanom tekstu. Opat je tako, prema Engelu, držao zemlju na području kasnijeg naselja Privina Glava.⁸¹ Engel je pri takvu tumačenju očito imao na umu okolnost da se iločko vlastelinstvo steralo u sjevernom i istočnom susjedstvu Sota. To je mišljenje doista razlošnije pa treba zaključiti da je zemlja opata Frankavile o kojoj je tu riječ ležala u zapadnoj okolini Sota, odnosno između Sota i Berkasova, dakle na području sela Bikić Dola (sama Privina Glava koju predlaže Engel leži Sotu na jugozapadu). Posjed frankavilskog samostana pokraj Sota nikako nije mogao tvoriti cjelinu s udaljenom zemljom na kojoj je stajao sam samostan pa je stoga neutemeljena Wenzelova emendacija kojom ga se prebacuje na istočnu stranu Sota, tj. u smjeru samostana. S druge strane, taj posjed zapadno od Sota ne da

---

rodaka daroprimca Ivana Ejnardovog: Smičiklas, *Codex diplomaticus*, sv. 10: 22, br. 20. Izvornik tog prijepisa čuva se u Mađarskom državnom arhivu, DL. 34091. U njemu na razmatranom mjestu stoji: *quasdam possessiones suas hereditarias Zoth vocatas, in comitatu de Volkow existentes, a parte occidentali (: orientali) ac a parte septemtrionali magistri Ugryni filii Pous, a parte meridionali comitis Stephani de Gara et Blasii filii Mauricii, a parte eciam occidentali abbatis ecclesie sancte crucis de Franka villa possessionibus, prout iidem retulerunt, contiguas ac vicinas.*

⁸¹ Engel, u Györffy, *Az Árpád-kori Magyarország*, sv. 5 (u pripremi), poglavlje Vukovska županija, s. v. Privina Glava i Szat.

⁸² Sadržaj darovnice iz 1297. u Smičiklasovom izdanju prepričao je Antun Milfajt, „*Najstarijim crkvenim tragovima*“, Hrvatska obrana (Đakovo) 20, br. 15 (1939), 10, ali ne znajući na što se odnosi ime Frankavila koje se tu pojavljuje.

se povezati ni s kojim od samostanskih posjeda koje spominje ranije razmatrana potvrđnica iz 1230. Prema tome valja zaključiti da se podatkom iz 1297. proširuje popis posjeda što ih je držala opatija u Frankavili.⁸²

Novi patroni: Morovički

Slijedi najvrjedniji i najsadržajniji pojedinačni dokument iz povijesti opatije u Frankavili. To je listina od 4. veljače 1323. u kojoj kralj Karlo Robert Anžuvinac odlučuje o patronskom pravu nad „samostanom Svetoga Križa u Srijemu, reda braće sv. Benedikta“ (*in monasterio sancte Crucis de Syrimia ordinis fratrum sancti Benedicti*). To je pravo, u skladu s „odavna ustaljenim običajem kraljevstva“, prešlo u kraljeve ruke kada je njegov raniji užitnik, Egidije Grgurov Voćinski, umro bez baštinika. Sada kralj uslišava molbu Mihovila Stjepanovog Morovičkog da to pravo dodijeli njemu i njegovoj braći Klementinu i Stjepanu. Pri tom kralj ističe da je Mihovil odanom službom zavrijedio i veću nagradu od toga. Među njegovim zaslugama, koje su tako brojne da bi njihov prikaz u listini bio „tegoban i čitateljima zamoran“, kralj opisuje samo jednu: to kako se tijekom opsade utvrde Trenčin, u kojoj se bio utvrdio Čeh Stjepan, rođak i saveznik pobunjenog velmože Mateja Petrovog (od roda Csák), Mihovil hrabro borio i kralju naočigled bio ranjen strijelom.⁸³

U komentaru te listine treba najprije naglasiti da ona izričito kaže da je samostan Svetoga Križa benediktinski, uklanjajući tako oko toga sve dvojbe. Zanimljivo je pri tom da se kao mjesto samostana ne navodi ni Frankavila niti Nagyolasz(i), nego pokrajinsko ime Srijem. Pavičić je u tome vidio paralelizam sa slučajem benediktinskog samostana u Nuštru, kojeg rani izvori opisuju izrazom „vukovski“ (*de Wolko/Wlkov*). Prema Pavičiću se u oba slučaja ta šira zemljopisna oznaka odnosi na dotični, Srijemski odnosno Vukovski, arhidakonat.⁸⁴ Ako i jest tako, paralelizam ipak nije potpun, jer je u Srijemskom arhidakonatu (odnosno biskupiji) bilo više benediktinskih samostana, a u Vukovskom samo onaj u Nuštru. Osim toga, samostan u Nuštru bio je stariji od naselja koje se uza nj razvilo i po njemu prozvalo, pa ga se tako isprva i

---

⁸³ Smičiklas, *Codex diplomaticus*, sv. 9: 108–110, br. 94. Usp. Kristó et alii, *Anjou–kori oklevéltár*, sv. 7: 23, br. 27, gdje se navodi da je izvornik u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, sign. *Documenta mediaevalia varia* 41. Csánki, *Magyarország*, sv. 2: 236, sažimlje sadržaj te listine prema izvorniku, koji je tada nosio staru signaturu N. R. A. fasc. 1507. no. 3. Za Smičiklasovo izdanje poslije nisu znali, nego su navodili Csánkija, i Sörös, *Az elenyészett*, 431, i Hervay, „*A bencések*“, 489–490.

⁸⁴ Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od XIII. do XVIII. stoljeća*, 1. dio (Zagreb, 1940), 87.

nije moglo opisati drukčije nego širom odrednicom „vukovski“ (štogod ona doista značila). U slučaju samostana u Frankavili, oznaka „srijemski“ bila je samo zamjena točnog mjesnog imena šire poznatim, ali i neodređenijim pokrajinskim imenom. Možda nije slučajno da se takva oznaka pojavila upravo u vrijeme kad staro ime Frankavile ustupa mjesto mlađem, koje glasi Nagyolasz(i).

Bivši patron samostana o kojem govori listina dobro je znana povijesna osoba. Egidije Grgurov bio je unuk Tome Makarijeva od roda Mojslav, o kojem je gore bilo riječi. Egidije je od 1265 do 75. igrao krupnu ulogu u vojnim i političkim zbivanjima u kraljevstvu, bio je vrhovni tavernik i požunski župan, a 1273. i ban Mačve i Bosne. Posljednja desetljeća života proveo je izvan žarišta državnih zbivanja, pretežno na svojim posjedima u novačkom okrugu u Podravini. No, kada su pobunjeni velikaši Gisingovci silom prigrabili vlast u velikom dijelu međurječja Drave i Save i u zapadnoj Ugarskoj, Egidije zapravo više nije gospodario svojim posjedima između Papuka i Drave. Kraj života dočekao je daleko odatle, u franjevačkom samostanu u Trnavi (u današnjoj Slovačkoj). Tu je 1313. sastavio oporuku kojom je svoju „baštinu Voćin“ ostavio ženi i kćerima, jer sinova nije imao.⁸⁵ Za Egidijeva se života nigdje ne spominje njegovo patronsko pravo nad opatijom u Frankavili. Ranije smo spomenuli da, sudeći prema nekim pojedinostima, Toma Makarijev možda i nije imao udjela u tom patronatu koji su držale druge grane roda Mojslav. Dosljedno tome, treba pretpostaviti da je Tomin unuk Egidije stekao to patronsko pravo kad su ga izgubili njegovi rodaci. Prilike za takvu promjenu je bilo, jer su se pojedini članovi roda – poglavito tadašnji gospodar Moslavine Petar, sin Petrov – pridružili pobunjenim Gisingovcima.⁸⁶ Budući da se Frankavila sa čitavim Srijemom nalazila na području koje je i tijekom najveće krize središnje vlasti ostalo pod kraljevim nadzorom, lako je zamisliti da je patronat tada preuzeo kralju odani član roda.

Sve do smrti velikaša Egidija Voćinskog 1313. ostao je, prema tome, patronat nad samostanom u Frankavili u okrilju roda Mojslav. Nakon toga devoluirao je kralju. Ne znamo zašto ga ovaj tada nije prepustio potomcima Egidijevih bratića Tome i Stjepana, od kojih je potonji začetnik loze što se prema njemu prozvala Čupor. Umjesto toga, deset godina poslije Egidijeve smrti, kralj poklanja patronat posve drugom rodu, Morovićkima od praroda Gút–Keled. Njihov predek Mihovil stekao je, vjerojatno 1263, selo Morović na donjem Bosutu. Zamjetan društveni uspon Morovićkih započeo je u naraštaju

⁸⁵ Karácsonyi, *A magyar nemzetségek*, sv. 2: 379–381; Wertner, „Az Árpádkori bánok“, 473.

⁸⁶ Nešto o tome v. u Karácsonyi, *A magyar nemzetségek*, sv. 2: 382; Pál Engel, *Magyarország világi archontológiája, 1301–1457*, 2 sv. (Budapest, 1996), sv. 1: 368, s. v. Monoszló.

Mihovilovih unuka. Kao kraljev vitez istaknuo se tada djedov imenjaka Mihovil, sudionik pohoda na sjeverozapad kraljevstva, gdje se kao „oligarh“ bio učvrstio velmoža Matej Csák Trenčinski. Kad je ovaj u ožujku 1321. umro, kralj je istog ljeta osvojio njegovu ključnu utvrdu koju je pokušao braniti Matejev češki rođak Stjepan od Sternberga. U tom je okršaju Mihovil Morovički bio ranjen, kao što to opisuje kraljeva listina. Za nagradu je postavljen za kaštelana u kraljevoj utvrdi Vitány zapadno od Budima (na toj se službi spominje 1324–8). Godine 1330. stekao je posjed Csák, tj. današnje Čakovce na pola puta između Vukovara i Tovarnika. Uz to je držao i posjed Bujak sjeverno od Morovića, od kojeg su neki njegovi potomci izvodili posjednički pridjevak.⁸⁷ Tako je u Mihovilovom naraštaju rod Morovičkih dosegao ekonomski i društveni status kojem je trebala jača potvrda i u duhovnoj i crkvenoj sferi društvenog života. Upraznjeni patronat nad opatijom u Frankavili bio je za to dobra prilika, osobito stoga što je opatija stajala dosta blizu matičnim posjedima roda (Morović od Mandelosa dijelili samo tridesetak kilometara).

Uz granicu kaločke i pečuške dijeceze

Poznato je da se Mandelos u srednjem vijeku nalazio uza samu granicu između Vukovske i Srijemske županije, kao i uz onu između pečuške i kaločke dijeceze. Nije, međutim, posve jasno na koju je stranu te granice spadao. U nedostatku drugih izričitih podataka, povjesničari su o tome zaključivali poglavito na temelju sačuvanih računa izvanredne papinske desetine koja se 1332–7. u Ugarskoj skupljala za potrebe ponovnog oslobađanja Svete Zemlje i za rat protiv „neprijatelja kršćanskog imena“, u skladu s odlukama općeg crkvenog sabora u Viennei (1311–2). Prikupljanje desetine povjereno je dvojici francuskih klerika, Jakovu Berengariju i Rajmundu de Bonofato (potonjeg je poslije 1334. naslijedio Jakov de Lengres). U dosta pomno vođenim računima, oni su sve uplate pojedinih svećenika i crkvenih ustanova razvrstali prema biskupijama i, unutar njih, prema arhidakonatima.⁸⁸ Tu su zapisani i opat i župnik u Frankavili.

---

⁸⁷ O najranijoj povijesti Morovičkih v. Karácsonyi, *A magyar nemzetség*, sv. 2: 33, 42–3. Uz to Engel, *Magyarország*, sv. 1: 461–2; 2: 155–6; Engel, u Györffy, *Az Árpád-kori Magyarország*, sv. 5 (u pripremi), poglavlje Vukovska županija, s. v. Buják, Csák i Marót. Osnovno o Mateju Csáku Trenčinskom i kraljevom osvajanju trenčinske utvrde v. u *Korai magyar történeti lexikon*, 446–7 i 689–690; Pál Engel, *Szent István birodalma. A középkori Magyarország története* (Budapest, 2001), 113–5.

⁸⁸ Usp. L. Fejérpataky, „*Prolegomena*“, u: *Rationes collectorum pontificiorum in Hungaria 1281–1375. Monumenta Vaticana Hungariae*, ser. 1, sv. 1 (Budapest, 1887), xxv–xxix.

Bilješka o opatu nalazi se među onima za Srijemski arhidakonat (*de archidiaconatu syrimiensi*), u sklopu Kaločke nadbiskupije. U njoj stoji samo to da „opat Svetog Križa nije ništa platio“ (*item abbas de Sancto Cruce nichil solvit*).⁸⁹ Iako mu se navodi samo naslovnik, nema dvojbe da je tu posrijedi samostan u Frankavili. Osim njega, računi navode i benediktinski samostan sv. Jurja u Dumbovu, čiji je opat, međutim, za svaku godinu plaćao vrlo izdašne iznose. Neimaština je prvi razlog na koji pomišljamo pred tim podatkom o mandeloskoj opatiji, ali se zapravo ne zna nije li što drugo bilo posrijedi.

U istim je računima dijecezanski svećenik (nesumnjivo župnik) u Frankavili zabilježen u sedam navrata i uvijek u sklopu Markijskog arhidakonata Pečuške biskupije.⁹⁰ Od toga je u šest navrata kao ime naselja navedena Frankavila, a jedanput Nagyolaszi. Župnik Pavao je ukupno uplatio 3 fertona i 57 groša, što se, prema standardnom preračunu tih novčanih jedinica (1 marka = 4 fertona = 40 groša),⁹¹ može iskazati u jednovrskom novcu kao 87 groša ili pak 2,175 marke. Taj razmjerno visok iznos plaćene papinske desetine svjedoči o gospodarskoj snazi mandeloske župe.

Ni u jednoj od tih zabilježaka ne navodi se svetac naslovnik mandeloske župe. No, taj se podatak nalazi u računima što su nastali u nastavku prikupljanja papinske desetine 1338–42. Zbog nekih nepravilnosti u ranijoj velikoj kolekti, taj je posao sada povjeren dvojici novih papinskih povjerenika. Jedan od njih je bio Talijan ili Francuz Galhard de Carceribus, koji je za svog boravka u Ugarskoj bio prepozit zbornog kaptola u Titelu na Dunavu (1338–44), a potom kraće vrijeme i čanadski i vespremski biskup. Prema sačuvanim računima, on je nešto temeljitije prikupljao desetinu u Kaločkoj nadbiskupiji

⁸⁹ *Rationes collectorum*, 175.

⁹⁰ *Item Paulus sacerdos de Funchovilla III. fertones.*

Item Paulus de Frankauilla solvit XXIX. grossos.

Item Paulus sacerdos de Frangauilla solvit X. grossos.

Item Paulus de Fraguilla nichil solvit.

Item Paulus de Fraguilla.

Item Paulus sacerdos de Nogolasy solvit XI. grossos.

Item Paulus de Frangauilla solvit VII. grossos.

(*Rationes collectorum*, 243, 269, 281, 287, 300, 305, 307).

⁹¹ Zlatko Herkov, *Građa za financijsko–pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske*, 2 sv. (Zagreb, 1956), sv. 1: 398–9, 467–477; sv. 2: 109–120.

⁹² *Item plebanus de Francavilla Sancti Johannis Baptiste solvit mediam marcam, LXX. banales pro fertone computando* (*Rationes collectorum*, 412). Usp. Mező, *Patrocíniumok*, 137, s. v. Nagyolaszi. O Galhardu de Carceribus i njegovom radu u Ugarskoj v. *Rationes collectorum*, xxxvi–xli; Engel, *Magyarország*, sv. 2: 44.

i osobito u njezinom Srijemskom arhidakonatu (tj. u polusamostalnoj Srijemskoj biskupiji). Tako je tu zabilježio i primitak pola marke od župnika sv. Ivana Krstitelja u Frankavili.⁹²

Protuslovnost podataka o crkvenoj pripadnosti Frankavile u tim računima iz prve polovice 14. st. uočio je već Csánki, zaključivši otud da je Mandelos stajao upravo na granici Pečuške i Kaločke dijeceze. Ipak se priklonio podacima koji mandelosku župu i samostan stavljaju u Srijemski arhidakonat Kaločke nadbiskupije pa je na temelju toga i naselje uvrstio u Srijemsku, a ne u Vukovsku županiju.⁹³ Isto je još izričitiije zastupao Menyhért Érdujhelyi, ustvrdivši da su zabilješke koje Frankavilu stavljaju u Markijski arhidakonat „pogrešne“ i da ima „mnogo dokaza“ za pripadnost Frankavile kaločkoj dijecezi.⁹⁴ Oslanjajući se na Csánkija, i Stjepan Pavičić je držao da je „Nađolas (...) pripadao kaločkoj nadbiskupiji, u kojoj je bio granična župa prema morovičkom arhidakonatu, te je katkada u njega i računana“; a za županijsku je granicu Pavičić nagađao da je tekla potokom Remetom zapadno od Mandelosa, ostavljajući tako ovaj u Srijemskoj županiji. Ipak ga se pokadšto računalo i u Vukovsku županiju jer su „posjedi i benediktinaca i građana nađolaskih ležali također s desne strane spomenutoga graničnoga potoka“.⁹⁵ Slične su dvojbe ostavile traga i u novijoj mađarskoj povijesnoj kartografiji.⁹⁶

Engel je, naprotiv, smatrao da se Mandelos u pravilu računao u Markijski arhidakonat Pečuške biskupije te ga je, „budući da zapravo nikoji podatak ne podupire“ njegovo stavljanje u Srijemsku županiju, „jednostavnosti radi“ svrstao u Vukovsku županiju.⁹⁷ Tomu ipak nije tako. U darovnicama kralja Žigmunda Luksemburgovca Ivanu Morovičkom, o kojima će biti riječi malo niže, ipak se pri opisu prvih turskih upada u Srijem kaže da, kada su Turci provalili u „našu Srijemsku županiju“, tada se Morovički s njima sukobio „kod grada Mandelosa“. Slična formulacija tu se daje i u vezi s pobjedom Morovičkoga „blizu grada Nagyenga“. U vezi s potonjim naseljem darovnica

⁹³ Csánki, *Magyarország*, sv. 2: 236.

⁹⁴ Menyhért Érdujhelyi, *A kalocsai érsekség a Renaissance–korban* (Zenta, 1899), 199.

⁹⁵ *Hrvatska enciklopedija*, 5 sv. (Zagreb, 1941–5), sv. 2: 568–9, s. v. „Bingulsko-ležimirsko područje Fruške gore“ (autor Stjepan Pavičić); v. i zemljovid uz taj članak (*ibid.* 567), gdje se prema Pavičiću županijska i crkvena granica razilaze upravo na području Mandelosa.

⁹⁶ Na kartama Ugarske u doba Arpadovića i u 14. stoljeću, Attila Zsoldos stavlja Mandelos prvo u Srijemsku, a potom u Vukovsku županiju (*Korai magyar történeti lexikon*, karte na unutrašnjim stranama ovitka). Koszta, „*Dél–Magyarország*“, 53 i 63, na kartama srednjovjekovnih samostana u južnoj Ugarskoj stavlja Mandelos u Srijemsku županiju.

⁹⁷ Engel, „*A török dúlások*“, 269 i 289.

⁹⁸ Elemér Mályusz i Iván Bors, *Zsigmondkori oklevéltár*, 7 sv. (Budapest, 1951–2001),

iz 1392. kaže, štoviše, posve izričito: *in comitatu Syrymiensi prope Nagengh*.⁹⁸ Budući da je Nagyeng ili Eng ležao zapadnije od Mandelosa, vjerojatno na području Divoša, potonji navod neizravno potvrđuje i pripadanje Mandelosa Srijemskoj županiji. Premda je znao za te navode, Engel je oba naselja svrstao u Vukovsku županiju. Istina je da ti usamljeni kraljevi navodi ne moraju nužno biti pouzdani i administrativno egzaktni, ali im se u pomanjkanju drugih relevantnih izvora ne može poreći važnost za pitanje o kojem je tu riječ.

Što se, pak, tiče same mandeloske opatije, za nju vrijedi upravo obrnuto od toga što Engel tvrdi. Oba izvora koji izričito govore o crkveno–teritorialnoj pripadnosti opatije – a to su već spomenuta bilješka iz 1337. o opatovoj uskrati papinske desetine i navod iz 1366. o kojem će se govoriti malo niže – smještaju frankavilsku opatiju u Kaločku nadbiskupiju, a prvi još i preciznije u njezin Srijemski arhidakonat.

Opat Ivan i opat Marko

Iz druge polovice 14. stoljeća sačuvale su se dvije vijesti o životu samostana u Frankavili. Jedna se nalazi u listini koju su 21. listopada 1366. za trajanja provincijskog kapitula ugarskih benediktinaca u samostanu u Monyoródu (danas Mogyoród) u Peštanskoj županiji, izdali predsjedatelji toga kapitula – opati Pannonhalme, Visegráda, Zobora i Pécsvárada.⁹⁹ Podrobnije je ta listina razmotrena u vezi sa samostanima Grabovo i Bijela jer je u njoj riječ o neredu koji je uzeo maha u tim dvjema benediktinskim kućama. Prema izvješću koje su podnijeli vizitatori, u samostanu Grab (Grabovo) za opata se izdaje neki brat Konrad, koji istodobno gospodari i grangijom toga samostana koja se zove Bijela. Upravu nad samostanom stekao je Konrad nezakonito i pomoću podmićivanja. Uz to je taj nadriopat poznat po raspuštenu životu i drži u spomenutoj grangiji neku „nečasnu ženu“ i njezinu kćer. Zbog svega je toga samozvani opat Konrad na vrlo lošem glasu među okolnim žiteljima. Kako bi se o tome što pouzdanije obavijestili, predsjedatelji kapitula pozvali su preda se četvoricu opata koji stoje na čelu onih samostana što su najbliži Grabovu i Bijeli. To su bili ovi opati: Nikola, opat Rudine u Pečuškoj dijecezi;

⁹⁹ Érdújhelyi, *A kalocsai érsekség*, 200–3, bilj. 5 = A pannonhalmi Szent–Benedek–rend története, ur. László Erdélyi, 12 sv. (Budapest, 1902–16), sv. 2: 510–3, br. 190.

¹⁰⁰ *venerabilibus patribus domino Nicolai de Rudina, Quinqueecclesiensis, Johanni Sancti Gregorii et alteri Johanni de Frankavilla, Collocensis, ac Stephano de Sancto Jacobo, Vesprimiensi diocesis, monasteriorum abbatibus monasterio de Grab et grangie prelibatis vicinioribus omnia hec et similia hiis constant* (Érdújhelyi, *A kalocsai érsekség*, 202 = A pannonhalmi Szent–Benedek–rend, sv. 2: 511–2).

Ivan, opat samostana sv. Grgura, i Ivan, opat Frankavile, iz Kaločke dijeceze; te Stjepan iz samostana sv. Jakoba u Vesprenskoj biskupiji. Oni su pod prisegom potvrdili da o svemu navedenom pouzdano znaju da je točno.¹⁰⁰

Kada se uzmu u obzir, s jedne strane položaji samostana Grabovo i njegove grangije Bijele, a s druge oni četiriju samostana čiji su opati pozvani da svjedoče, razabire se pravilo prema kojem su ti potonji bili odabrani. O prilikama u opatiji Grabovo trebali su svjedočiti opati Frankavile (Mandelosa) i Sv. Grgura (današnjih Grgurevaca), a u stanje u grangiji Bijeli držalo se da su upućeni opat Rudine i Sv. Jakova (tj. Zselicszentjakaba kod Kaposvára). Mandelos i Grgurevci samo su 8 do 10 km udaljeni od Grabova, koje se nalazi s njima suprotne, sjeverne strane Fruške gore. Upravo je taj navod o opatima Frankavile i Grgurevaca, čiji se položaji pouzdano znaju, ključan argument u prilog tome da donekle tajnovita opatija Grab zaista odgovara današnjem srijemskom selu Grabovu, a ne kojem drugom naselju slična imena negdje na području Kaločke nadbiskupije.

Drugi i posljednji spomen opatije u Mandelosu nalazi se u presudi palatina Nikole Gorjanskog izdanoj u Višegradu 16. srpnja 1380. To je složena i opširna listina što se ni sama nije sačuvala u izvorniku, nego tek u stoljeće mlađem prijepisu.¹⁰¹ Njome se okončava višegodišnji spor između Andrije Nikolinog od Bačinaca (Hosszúbács) i Ladislava Mihovilovog od Gibarca (Gebárt). Spor se ticao međâ između njihovih matičnih posjeda, današnjih Bačinaca i Gibarca u zapadnom Srijemu. Prema palatinovu sudskom nalogu iz rane 1377, trebao je banoštorski kaptol skupa s palatinovim povjerenicima izvršiti ophodnju međa s objema strankama i na temelju toga utvrditi opseg i veličinu prijepornog zemljišta. Kaptol je na to odgovorio dvama dopisima. U prvom, koji palatinova listina prepričava izostavljajući dataciju (vjerojatno je bio posrijedi svibanj 1377), kaptol je javio da su obje tražene ophodnje uspješno obavljene i da se tako utvrdilo da prijeporna zemlja, oko koje se ophodnje razilaze, obaseže površinu od sedam „plugova“ (*aratra*). Drugi kaptolski dopis, datiran 22. studenoga 1377, palatin je dao prepisati doslovce. Tu stoji da sami povjerenici nisu uspjeli u cijelosti izvršiti palatinove naloge pa je ovaj dodatno imenovao sedmoricu posrednika sa svojim protonotarom na čelu. Oni su

---

¹⁰¹ Taj se transumpt iz 1489. nalazi u Slovačkom središnjem državnom arhivu u Bratislavi, Arhiv obitelji Zay od Uhrovca, sign. B–1–32. Mađarski državni arhiv u Budimpešti posjeduje fotografiju, sign. DF. 265 580. Prijepis je dao načiniti dvorski sudac Stjepan Báthory u Budimu 7. lipnja 1489. prema primjerku koji je posjedovao Ivan *de Rechen* (Récsény, danas Rišnovce kod Njitre). Prijepis je zatražio Ladislav od Szentpétera (Petrovci zapadno od Sremske Mitrovice), s obrazloženjem da se dio sadržaja palatinske listine iz 1380. tiče nekih njegovih prava.

ishodili dogovor između stranaka prema kojem će se Andrija Hosubački morati zakleti skupa s još dvadeset plemića svojeg ranga (*vigesimo uno se nobilibus sibi similibus*), od kojih jedan mora biti neposredan susjed posjedu Hosszúbácsu, da prijeporna zemlja pripada sklopu toga njegovog posjeda. Ako Andrija izvrši takvu prisegu, prema istom će mu sporazumu pripasti prijeporna zemlja bez prava žalbe s protivnikove strane. Prvotno je za tu prisegu bio zakazan 1. srpnja 1377. (oktava Ivanja), ali je poslije na kraljev zahtjev to odgođeno za 18. studenoga (oktava Martinja). Potonjeg su dana kaptolski povjerenici doista svjedočili zakletvi koju su na prijepornom zemljištu dali Andrija Hosubački i njegovih 20 suprisežnika, od kojih se kao neposredan susjed Hosszúbácsa pojavio „brat Marko, opat Svetog Križa u Mandelosu“.¹⁰² Valjanost te prisege ipak je Ladislav Gibarački osporio ustvrdivši da „opat Svetog Križa nije neposredan susjed istoga posjeda Hosszúbácsa niti je kao takav poznat, a povrh toga se ne zna ni jesu li ostali suprisežnici zaista pravi plemići ovoga kraljevstva (*veri nobiles ipsius regni*) ili nisu“. Zbog toga je Ladislav odbio pribivati sljedećeg dana kod ophodnje prijeporne zemlje i njezine službene statucije u Andrijino posjedovanje.

Ipak je zbog Ladislavova protivljenja zakazano novo ročište pred palatinom za sredinu 1378. (ili 1379). Tu je Ladislav ponovio svoju tvrdnju da „prije spomenuti brat Marko, opat Mandelosa (*frater Marcus abbas de Nogolaaz*), nije susjed rečenoga posjeda Hosszúbácsa“ i da, prema tome, Andrijina prisega nije zakonita. Nasuprot njemu je zastupnik Andrije Hosubačkog izjavio da može dokumentima dokazati da opat jest susjed pa je od palatina zatražio novi rok za njihovo predočavanje. Palatin je tada odredio da se u oktavi sljedećeg Miholja, tj. 6. listopada 1378. (ili 1379), donesu i predoče „sve pisane isprave spomenutoga gospodina opata i njegove crkve koje se tiču rečene činjenice“. Na to je ročište došao Andrijin zastupnik, ali se nije pojavio nitko s Ladislavove strane. Tako je započelo novo otezanje parnice, tijekom kojeg je palatin u dva navrata pisao srijemskom kaptolu sv. Ireneja da Ladislava Gibaračkog pozove na sučeljenje s protivnom strankom (u potonjem je navratu poziv bio i javno oglašavan na županijskim sajmovima u Moroviću i u dva okolna sela). Kada se Ladislav naposljetku nije odazvao ni na ročište zakazano za 1. srpnja 1380, palatin je sa svojim prisjednicima razmotrio ispravu koju je Andrija Hosubački predočio kao dokaz o susjedstvu. Radilo se o „nekoj privilegijalnoj listini

¹⁰² *et idem Andreas vigesimo uno se nobilibus et uno ut asserebat commetaneo immediato ipsius possessionis Hwzywbaach videlicet fratre Marco abbate sancte crucis de Nogolaz iuxta regni consuetudinem prestitisset sacramentum* (Arhiv Zay, B-1-32 = DF. 265 580).

¹⁰³ *Dehinc prefatus Andreas exhibicione quarundam literarum privilegialium capituli ecclesie Bachiensis in anno Domini millesimo ducesimo nonagesimo septimo*

kaptola bačke crkve, sastavljenoj u godini gospodnjoj 1297“, iz koje se vidjelo da je „posjed Frankavila opata crkve Svetog Križa neposredno susjedan sa zapadne strane rečenome njegovom (Andrijinom) posjedu Hosszúbácsu“.¹⁰³ Na osnovi tog dokaza i uzevši u obzir Ladislavovo nepojavljivanje na ročištima, palatinsko je sudište presudilo da je Andrijina prisega bila valjana te mu je potvrdilo posjedovanje sporne zemlje u međama kako ih opisuje listina banoštorskog kaptola iz 1377.

Iz te se opsežne palatinske listine – koja se, kao što je rečeno, ni sama nije sačuvala u izvorniku – posredno doznaje za postojanje više ranijih listina što su ih izdale različite osobe i ustanove za trajanja opisane parnice. Od njih su samo dvije listine banoštorskog kaptola iz 1377. transumirane u cijelosti ili gotovo u cijelosti, a ostale se tek kratko spominju. U vezi s tom parnicom sačuvalo se doista još barem desetak listina različitih sudionika, koje će u daljnjem istraživanju valjati potanko proučiti i uskladiti sa sadržajem konačne palatinove presude iz 1380, koja, uzeta sama za sebe, izaziva neke kronološke nedoumice.¹⁰⁴

Za povijest samostana u Mandelosu najzanimljivije je spominjanje listine iz 1297. koja je poslužila kao dokaz o opatovu neposrednom susjedstvu s Hosszúbácsem/Bačincima. U sažetku njezina sadržaja koji se tu daje začuđuje navod da opatov „posjed Frankavila“ neposredno međaši s Hosszúbácsem, ako se ima na umu da je Mandelos od Bačinaca udaljen više od 20 km, i to prema istoku, a ne zapadu kao što se navodi u palatinovom sažetku. Osim toga, formulacija sažetka ostavlja dojam da njezin sastavljač ne zna da je Frankavila tek drugo, starije ime za matično mjesto opatije Sv. Križa koje on zove Nagyolasz. Iz svega slijedi da stvarni sadržaj listine iz 1297. u palatinovoj presudi nije posve pouzdano predstavljen. Najzanimljivije je, međutim, to da se za tu listinu iz 1297. po svoj prilici zna i neovisno o palatinovoj presudi iz 1380. Po svemu se, naime, čini da je tu riječ o već razmatranoj listini bačkog kaptola u kojoj se spominje samostan u Frankavili. Ondje je, međutim, „opat crkve Svetog Križa u Frankavili“ zabilježen kao susjed posjeda Sota, a ne Hosszúbácsa/Bačinaca, koji se u toj listini iz 1297. izrijeком uopće ne spominje.

---

*confectarum possessionem Frankavilla abbatis ecclesie sancte Crucis a parte occidentis dicte possessionis sue Hwzywbaach vocate contiguam commetaneam fore quodammo-
do declarando* (Arhiv Zay, B-1-32 = DF. 265 580).

¹⁰⁴ U arhivu obitelji Zay sačuvala su se originalne listine iz te parnice, iz 1377. i 1379, pod signaturama B-1-28, B-1-29a, B-1-29b, B-1-30, B-1-80yyy, B-1-80zzz, B-1-80aaaa, B-1-80bbbb, B-1-80cccc. Mađarski državni arhiv u Budimpešti posjeduje njihove fotografije (DF. 265576–265579, 265708–265712).

To ipak neće biti dovoljan razlog da se otkloni veza između upravo te listine i palatinovog sažetka iz 1380. pa da se pretpostavi kako je palatinu bila predočena neka druga isprava bačkog kaptola iz 1297, a ne ta čiji nam se tekst sačuvao.

Naime, topografski sadržaj kaptolske isprave iz 1297. može se posve dobro dovesti u vezu s predmetom palatinove presude iz 1380. Kao što smo već izložili, darovnica iz 1297. nabraja susjede posjeda Sot, i to opata Frankavile na zapadu, Ugrina Iločkog na sjeveru i istoku te dvojicu susjeda na jugu: Stjepana Gorjanskog i Blaža Mauricijeva.¹⁰⁵ Upravo su ta dva posjednika južno od Sota glavna veza između te listine i parnice okončane 1380. Velikaš Stjepan Gorjanski imao je brata Ivana od kojeg je potekla loza Hosubačkih s matičnim posjedom Hosszúbácsem ili Bačincima. Toj je lozi pripadao i sudionik parnice Andrija Nikolin.¹⁰⁶ Blaž Mauricijev je bio posjednik u Berkasovu i u Gibarcu. Njegov familijar Mihovil začetnik je posebne loze Gibaračkih, kojoj je pripadao i Ladislav, parnični protivnik Andrije Hosubačkog.¹⁰⁷ Iako se, dakle, u listini iz 1297. ne imenuju posjedi po kojima su Stjepan Gorjanski i Blaž Mauricijev bili južni susjedi Sotu, razložno je zaključiti, zajedno s Engelom, da su to bili upravo Hosszúbács/Bačinci i Gibarac. U toj se listini, prema tome, spominju raniji vlasnici Bačinaca i Gibarca i stariji srodnici (iako ne baš i precizno) dvojice parničara iz 1377–80. Otud je razumljivo i što se ta listina našla upletena u kasniji spor Hosubačkih i Gibaračkih.

Ostaje ipak nejasno kako je ona mogla poslužiti kao dokaz da je opat Frankavile „neposredan susjed“ (*commetaneus immediatus*) Bačincima. Ne samo da se posjed Hosszúbács/Bačinci tu izriječno ne imenuje (iako se nesumnjivo na nj misli pod posjedom Stjepana Gorjanskog), nego se iz topografskih odnosa Sota i njegovih susjeda ne može ni posredno zaključiti da je opatov posjed s njime međašio. Ako je, naime, opatov posjed ležao zapadno od Sota, a južni susjedi Sota držali posjede u Gibarcu i Bačincima, onda dotični opatov posjed nije mogao međašiti s Bačincima, nego samo s Gibarcem, jer je Gibarac smješten zapadno od Bačinaca. U svakom slučaju, listina iz 1297. ne dokazuje ono što je Andrija Hosubački tvrdio, a palatinov sud naposljetku prihvatio kao istinito. Zašto je ona ipak priznata kao takav dokaz ostaje nejasno: možda ju je palatino–

¹⁰⁵ Smičiklas, *Codex diplomaticus*, sv. 7: 290, br. 250.

¹⁰⁶ Nešto o Hosubačkima, rođacima Gorjanskih, v. u Mór Wertner, „A Garaiak“, *Századok* 31 (1897), 935–7; Karácsonyi, *A magyar nemzetségek*, sv. 1: 421–2; Csánki, *Magyarország*, sv. 2: 373; Engel, *Magyarország*, sv. 2: 80 i 102; Engel, u Györffy, *Az Árpád-kori Magyarország*, sv. 5 (u pripremi), poglavlje Vukovska županija, s. v. Bacsinc.

¹⁰⁷ Malo o Berkasovačkima i Gibaračkima v. u Engel, *Magyarország*, sv. 2: 32; Engel, u Györffy, *Az Árpád-kori Magyarország*, sv. 5 (u pripremi), poglavlje Vukovska županija, s. v. Berekszó i Gibárt.

vo sudište samo površno pregledalo (što se može zaključiti i iz nepreciznog navoda njenog sadržaja koji je unijelo u presudu), a možda ju je Andrija Hosubački čak i malo prepravio, zamijenivši primjerice ime *Zoth* (Sot) imenom *Bach* (Bács/Bač), što je inače bila skraćena inačica imena Hosszúbács. U prijeporu oko pitanja je li opat Mandelosa „neposredan susjed“ Bačincima ili nije, pre-vagu je na koncu odnijelo to što se Ladislav Gibarački nije pojavljivao na ročištima. Ipak se čini da je s tim u vezi on bio u pravu i da opatova prisega u svojstvu „neposrednog susjeda“ nije bila valjana. No, to je ipak u parnici bilo sporedno pitanje, a oko onog glavnog – vlasništva nad prijepornih sedam plugova zemlje – čini se da je i Ladislav znao da je u krivu pa se povukao iz parnice. To je, po svemu sudeći, znao i opat Marko kada se 1377. zakleo u prilog Andriji Hosubačkom. On je tada pristao da nastupi i kao „neposredni susjed“, iako to u točnom smislu riječi nije bio pa kasnije nije ni mogao staviti na raspolaganje pisani dokaz koji se za to zatražilo. Tako se za tu svrhu morala iskoristiti listina bačkog kaptola iz 1297. o susjedima posjeda Sota.

Epilog bez dokumenata

Istodobno s tom parnicom u kojoj je kao ključni svjedok sudjelovao opat iz Mandelosa, gradska općina u Mandelosu vodila je spor s poglavarom susjedne opatije sv. Grgura (u Grgurevcima). Spor se ticao neke zemlje u selu Szentgyörgyü u istoj okolini, a od njega nam se sačuvala samo odgoda ročišta koju je 1375. izrekao vrhovni dvorski sudac.¹⁰⁸

Premda se iza uloge mandeloskog opata Marka u gore opisanoj parnici nazire njegova bliskost s obitelji Hosubačkih kakva obično prati odnos patronata, ipak se otud ne može zaključiti da su se patroni mandeloskog samostana u međuvremenu stvarno promijenili. Nikakve okolnosti ne upućuju na to da bi Morovički taj patronat, koji su stekli 1323, tijekom narednih desetljeća izgubili ili ga se svojevolumeno lišili.

U to je vrijeme već živio, zacijelo u dječjačkoj dobi, Ivan Morovički, koji će postati najistaknutijom osobom u povijesti svog roda. Otac mu se također zvao Ivan, a djed mu je možda bio onaj Mihovil Morovički koji je stekao patronat nad opatijom Sv. Križa, ili pak neki od njegove braće. Prva vijest o njemu odnosi se na prvu u nizu zasluga kojima će steći naklonost kralja Žigmunda Luksemburgovca i tako postati jednim od njegovih najuglednijih velikaša, najprije kao dvorski vitez (od 1393), a kasnije kao mačvanski ban i nositelj

---

¹⁰⁸ Imre Nagy et alii, *Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy / A zichi és vásonkeoi gróf Zichy-család idosb ágának okmánytára*, 12 sv. (Pest/Budapest, 1871–1931), sv. 3: 604, br. 451.

drugih krupnih državnih časti. Ivan Morovički nalazio se 25. srpnja 1386. u pratnji mlade kraljice Marije i njezine majke, udove kraljice Elizabete, kada su ih na putu između Đakova i Gorjana napale pristaše ubijenoga kralja Karla II Dračkog. U okršaju je Morovički bio ranjen i zarobljen. Ipak se tako brzo oslobodio i oporavio da je već u proljeće 1387. mogao sudjelovati u borbama blizu Čerevića na Dunavu u kojima su pristaše upravo okrunjenog kralja Žigmunda porazile vojsku Ivaniša Horvata, glavnog kolovođe pobune u Podunavlju.¹⁰⁹

Nekoliko godina poslije, Morovički je odigrao ključnu ulogu u suzbijanju prvih turskih upada u Srijem, koji su ujedno bili najraniji turski prodori na tlo Ugarskog kraljevstva. Prvi takav upad zbio se vjerojatno 1390, kada se Ivan Morovički sukobio s Turcima „pokraj grada Mandelosa“ (*cis civitatem Nogolaz*) i u tom okršaju ostao bez brata Dionizija, koji je pao u tursko zarobljeništvo. Već sljedeće 1391. Ivan je, „blizu grada Nagyenga“ (*penes civitatem Nogengh*), tj. u okolici današnjeg Divoša, odnio pobjedu nad turskim četama

¹⁰⁹ János Karácsonyi, „*Maróthy János macsó bíbái élete*“, A Békésvarmegyei régészeti és művelődéstörténelmi társulat évkönyve, 13 III 1886–7 7 (Békés–Gyula, 1888), 9–10; Ferdo Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350–1416)* (Zagreb, 1902), 50–51, 56–57; Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*, 3. izd. prir. Trpimir Macan, 5 sv. (Zagreb, 1985), sv. 2: 269–270; Szilárd Sütő, *Anjou–Magyarország alkonya. Magyarország politikai története Nagy Lajostól Zsigmondig, az 1384–1387. évi belviszályok okmánytárával*, 2 sv. (Szeged, 2003), sv. 1: 139–142. Popis časti koje je obnašao Ivan Morovički v. u Engel, *Magyarország*, sv. 2: 155.

¹¹⁰ Prvi opis okršaja kod Nagyenga nalazi se u Žigmundovoj darovnici od 24. kolovoza 1392. (v. regest u Mályusz i Borsa, *Zsigmondkori oklevéltár*, sv. 1: 283, br. 2605). Podrobniji opis, u kojem se prvi okršaj kod Mandelosa razlikuje od pobjede kod Nagyenga, ponavlja se manje–više istim riječima u nekoliko kasnijih darovnica: u dvije darovnice od 5. studenoga 1403, od kojih se jedna odnosi na posjede u županiji Békés i Zaránd (DL. 37587; izdanje v. u Endre Veress, *Gyula város oklevéltára, 1313–1800*. (Budapest, 1938), 3–7, br. 7 = Ferdo Šišić, „*Nekoliko isprava iz početka XV stoljeća*“, *Starine JAZU* 39 (1938), 230–4, br. 72), a druga na posjede nevjerne obitelji Osuvačkih (DL. 8909 i 8910; izvode v. u Lajos Thallóczy i Antal Áldásy, *A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198–1526. Monumenta Hungariae historica*, sv. 33 (Budapest, 1907), 43–44, br. 94; Mályusz i Borsa, *Zsigmondkori oklevéltár*, sv. 2/1: 317, br. 2714); u darovnici od 4. travnja 1404. koja se odnosi na posjede različitih izdajnika u Vukovskoj, Srijemskoj, Bačkoj, Bodroškoj i Peštanskoj županiji (sačuvana u prijepisu iz 1450, DL. 84715; objavio Fejér, *Codex diplomaticus*, sv. 10/4: 293–302, br. 127; pod netočnom godinom 1408. također i Josephus Koller, *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum*, 6 sv. (Posonii–Pestini, 1782–1806), sv. 3: 288–297 = Šišić, „*Nekoliko isprava*“, 301–6, br. 121; usp. Mályusz i Borsa, *Zsigmondkori*

koje su pustošile Srijem, zadobivši pri tom i sam dvije teške rane. Ti Ivanovi pothvati, skupa s drugima što su slijedili, opisani su u više kasnijih darovnica kojima je kralj Žigmund obilno nagradio njegovu odanu službu.¹¹⁰ Nijedna od njih, međutim, ne spominje opatiju Svetog Križa niti to da ju je „patron Ivan Morovički sretno očuvao od Turaka, koji su prvi put provalili u Slavoniju upravo kod Mangjelosa“, kao što je to svojedobno ustvrdio Matija Pavić.¹¹¹ Iz sačuvanih izvora ne znamo jesu li „pljačka, palež, ubijanje i zarobljavanje žitelja našega kraljevstva“, što su, prema kraljevim listinama, obilježili te najranije turske napade, zahvatili i mandeloski samostan, koji se tada po svoj prilici nalazio i dalje pod patronatom Morovičkih.

Neizravno nas na sudbinu samostana upućuje okolnost da ga od svršetka 14. st. nadalje više ne spominje nikoji izvor. S tom suglasna okolnost jest i sudbina ostalih samostana u ravnom, posavskom dijelu Srijema od konca 14. st. dalje. Od tada, naime, nema više spomena ni o benediktinskom samostanu sv. Dimitrija u Mitrovici, a smatra se da su se u posljednjem desetljeću 14. stoljeća ugasili i franjevački samostani u Mitrovici, Nagyengu i samom Mandelosu.¹¹² Ono što je od srijemskog redovništva nastavilo živjeti i u razdoblju turskih napada ili neprestane izravne ugroženosti ograničilo se na prirodno bolje zašti-

---

oklevéltár, sv. 2/1: 363, br. 3089); u povlastici od 21. prosinca 1404. koja se odnosi na sudske egzempcije (sačuvana u prijepisu iz 1405, DL. 8998; v. regest u Mályusz i Borsa, *Zsigmondkori oklevéltár*, sv. 2/1: 422, br. 3556). U vezi sa Šišićevim izdanjima nekih od tih darovnica v. i kritičke osvrtne Eleméra Mályusza, „*Les épobléme des sources de l'histoire médiévale hongroise*“, Acta historica Acad. sci. Hung. 14 (1968), 191–2.

¹¹¹ Pavić, „*Redovništvo i samostani*“, 36. Od Pavića isto preuzima Bösendorfer, *Crtice*, 289. i 314. („Bilo je 1391. kada su Turci prviput provalili u Slavoniju i prodrli sve do Mangjelosa. Opatiju sv. Križa u tom mjestu jedva obraniše Morovići“). O ratovanju s Turcima u Srijemu potkraj 14. st. potanje pišu Veljan A. Trpković, „*Tursko–ugarski sukobi do 1402.*“, Istoriski glasnik Ш12Ф, br. 1–2 (1959), 93–121, osobito 108–117; Pál Engel, „*A török–magyar háborúk elso éve (1389–1392)*“, Hadtörténelmi közlemények 111 (1998), 561–577 = isti, *Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok*, prir. Eniko Csukovits (Budapest, 2003), 555–577. Sažetije prikaze v. u Karácsonyi, „*Maróthy János*“, 11; Ferenc Szakály, „*Phases of Turco–Hungarian warfare before the battle of Mohács (1365–1526)*“, Acta orientalia Acad. Sci. Hung. 23 (1979), 20–23; Ive Mažuran, *Hrvati i Osmansko carstvo* (Zagreb, 1998), 20–23. U tim se prikazima nigdje ne spominje opatija Svetog Križa, jer za to nema osnove ni u izvorima.

¹¹² O svim se tim samostanima sačuvalo vrlo malo izvornih vijesti, ali dok ih u 14. st. spominje pokoji izvor, u 15. im više nema traga: usp. Karácsonyi, *Szent Ferencz*, sv. 1: 161, s. v. Eng; 204–5, s. v. Nagyolasz; 270, s. v. Szávaszentdemeter; 279–280, s. v. Szenternye. Ako nije već ranije, u isto se vrijeme ugasio i franjevački samostan u Zemunu (*ibid.* sv. 1: 301, s. v. Zimony).

ćene sjeverne dijelove Srijema, tj. na Frušku goru i Podunavlje.

Još jedna činjenica može se tumačiti kao neizravan dokaz da na početku 15. st. više nije bilo redovničkog života u opatiji Svetog Križa u Mandelosu. Ivan Morovički, tada mačvanski ban, dobio je 1405. prvo u nizu papinskih dopuštenja da utemelji franjevački samostan u trgovištu Šarengradu, jednoj od svojih brojnih novih stečevina.¹¹³ Nema sumnje da su strahovanja od turskih napada navela bana Ivana da tu svoju zadužbinu ne osnuje u matičnom Moroviću, blizu Save, nego radije u nešto bolje zaštićenom Šarengradu na Dunavu. Mandelos je turskoj pogibli bio još izloženiji od Morovića, kao što su to raniji događaji već pokazali. Tamošnju opatiju benediktinci su po svemu sudeći napustili tih godina, bez izgleda za skori povratak. Čak ni pokušaj da je se obnovi uz pomoć nekog drugog reda nije imao smisla. Gubitak tog samostana, s kojim su tijekom većeg dijela 14. stoljeća održavali patronski odnos, Morovički su, kroz osobu svoga tada najuglednijeg člana, nadoknadili osnivajući novi samostan, smještajući ga također u blizinu svojih glavnih i najstarijih posjeda i predajući ga crkvenom redu koji je tadašnjim društvenim prilikama i novonastalim ratnim vremenima bio kudikamo dorađliji od benediktinaca.

Prilozi

1. *Series abbatum* / Imenik opata koji se spominju u izvorima
1337: (ime nepoznato)
1366: Ivan
1377–80: Marko
2. Zemljišni posjedi samostana Svetog Križa u Frankavili/Mandelosu
– manji dio (šestina?) posjeda Sonte (Bačka ž.): 1230–1.
– trećina posjeda *Zoyl* (vjerojatno Šomođska ž.): 1230–1.
– četvrtina posjeda Solt (Srijemska ž., kod Indije): prije 1230. prodana članovima patronskog roda;
– neimenovani posjed istočno i južno od posjeda Lochia (Srijemska ž.): 1230–1.
– neimenovani posjed zapadno od Sota (Vukovska ž.): 1297.
3. Kronološki pregled izravnih vijesti o samostanu Svetog Križa u Frankavili/Mandelosu
8. 12. 1179: papa Aleksandar III potvrđuje premonstratskom

¹¹³ Podrobnije o tome v. u Stanko Andrić, „*Srednjovjekovni Šarengrad i njegovi gospodari*“, Povijesni prilozi XXI/23 (2002), 45–48.

samostanu Svete Marije u Riévalu (Lotaringija) različite posjede i među njima „mjesto Sv. Križa u Markiji, koje se u starini zvalo Pustinja, sa svim njegovim pripadnostima“;

29. 1. 1182: papa Lucije III iznova potvrđuje samostanu u Riévalu „mjesto Svetog Križa u Markiji pokraj Frankavile, koja se u starini zvala Pustinja, sa svim njegovim pripadnostima, zemljama, livadama, vinogradima i mlinovima“;

(1207: ugarsko–hrvatski kralj Andrija II potvrđuje povlasticu pokojnog kralja Emerika prema kojoj samostan kanonika Božjeg Groba „u Markiji“ ne mora plaćati nikakve daće, pa ni od vinograda;)

1230–1231: kralj Andrija II i potom kraljević Bela daruju i potvrđuju Tomi Makarijevu (od roda Mojslav) razne posjede, na četirima od kojih se spominje i samostan Svetog Križa: u Sonti (Bačka ž.) i u *Zoylu* (vjerojatno Šomođska ž.) samostan drži udjele; u Soltu (Srijemska ž.) je ranije držao udjel koji je dobio od Tomina bratića Egidija, ali ga je prodao Tomi i njegovu bratu Stjepanu; pokraj zemlje *Lochia* (Srijemska ž.) drži neimenovan posjed;

(1241: u kumanskom haranju po Srijemu stradala je, prema kroničaru Rogeriju, „senatorska Frankavila“; pridjev je možda u nekakvoj vezi sa samostanom;)

1297: listina bačkog kaptola o darovanju posjeda Sota (Vukovska ž.) navodi kao zapadnog susjeda neimenovani posjed „opata crkve Svetog Križa u Frankavili“;

4. 2. 1323: kralj Karlo Robert Anžuvina daruje Mihovilu Morovićkom i njegovoj braći patronsko pravo nad „samostanom Svetoga Križa u Srijemu, reda braće sv. Benedikta“; patronat je ostao bez vlasnika poslije smrti (1313) Egidija Voćinskog, unuka Tome od roda Mojslav;

1337: u računima izvanredne papinske desetine, u sklopu Srijemskog arhidakonata Kaločke nadbiskupije zabilježeno je da „opat Svetog Križa nije ništa platio“;

21. 10. 1366: Ivan, opat Frankavile u kaločkoj dijecezi, svjedoči na kapitulu ugarskih benediktinaca u Mogyoródu o sablažnjivom ponašanju poglavara opatije Grabovo;

22. 11. 1377: prema izvješću banoštorskog kaptola, „brat Marko, opat Svetog Križa u Mandelosu“ je 18. 11. kao jedan od 20 suprisežnika i kao „neposredan susjed“ posjeda Bačinci (Hosszúbács, Vukovska ž.) svojom prisegom podupro Andriju od Bačinaca u njegovu sporu s Ladislavom od Gibarca oko međa tih dvaju posjeda;

16. 7. 1380: palatin Nikola Gorjanski u Višegradu presuđuje u korist Andrije od Bačinaca jer je on dokazao da opat Svetog Križa zaista jest susjed Bačincima i da se prema tome valjano zakleo u svojstvu

„neposrednog susjeda“, što je Andrijin protivnik Ladislav od Gibarca poricao; kao dokaz opatova susjedstva s Bačincima poslužila je listi na bačkog kaptola iz 1297. o susjedima posjeda Sota.

Stanko ANDRIĆ

**LE MONASTÈRE DE LA SAINTE-CROIX
À FRANCAVILLA (MANĐELOS)**

Résumé

Францавилла ен Сйрмие (аујорд'хуи Манделос ау норд де Сремска Митровица) ест ментионнэе поур ла премиэре фоис пар Алберт д'Аиц данс са цхронилъуе де ла Премиэре цроисаде. Ен плус де нотер ле ном де цетте аггломератион, Алберт ла дэцрит цомме ун "виллаге дес ноувеауц венус францс" (*вилла адвенарум Францорум*). Цхез ал-Идриси, цэлэбре цартограпхе арабе траваиллант ен Сициле ау милиеу ду ЦИИе сиэцле, Францавилла фигуре аусси парми лес виллес импортантес дес пайс данубиенс. Данс ла цхронилъуе де ла вилле де Фаенза эцрите пар ле цханоине Толосанус, он ен троуве дес ренсеигнементс цонтверсэс: д'апрэс цет аутеур, уне партие дес хабитантс де Милан, цонлъуис ен 1162 пар л'емпереур Фрэдэриц Барбероуссе, аураиент эмигрэ ен Хонгрие поур й фондер деуц цолониес "данс ле цомтэ де Калоцса", Францавилла ет Кабол (аујорд'хуи Ковилј). Францавилла айант ецистэ авант цетте дате, ил параэт лъу'ил с'агит ици д'ун реноувеллемент оу ун ренфорцемент де ла цолоние, пеут-этре аттеинте аупаравант пар лес цонфлитс хонгроис-бйзантинс де л'эполъуе (он пенсе суртоут я ла цампагне сйрмиенне де л'емпереур Мануел Цомнэне ен 1150/1). Лес армээс де ла Троисиэме цроисаде, цоммандээс пар ле мэме емпереур Фрэдэриц Барбероуссе, онт аусси фаит уне халте брэве прэс де Францавилла, авант де пассер пар ла вилле де "Сирмиум јадис фамеусе". Л'унилъуе ментион де Францавилла данс уне соурце индигэне (хонгроисе) ду ЦИИ сиэцле поурраит се троувер данс уне цхарте де 1193 ду рои Бэла ИИИ цонфирманте лес поссессиионс ау монастэре дес цхевалиерс де Саинт-Јеан-де-Јерусалем я Сзэкексфахэрвэр. Ла цхарте листе, ентре аутрес, "троис вигноблес я Францавилла", маис он не пеут пас еццлуре

дэфинитивемент лъ'ил не с'агит ля д'уне аутре Францавилла хонгроисе, меме лъ'хйпотхэтилье, цоннуе данс д'аутрес соурцес цомме Оласзи (аујорд'хуи Бодроголасзи) ет ситуее данс уне аутре рејион виницоле аутоур ду цоурс супэриеур де ла Тисза.

Ауц ЦИИИе ет ЦИВе сиэцлес, лъуанд ле ном пеу цоммун де Францавилла étaит градуеллемент ремплацэ пар ле ном хонгроис де Најйоласзи (д'ою Манделос д'аујорд'хуи), ил й аваит ля уне аббайе дес бэнэдицтинс соус ла дэдицаце де ла Саинте-Цроиц. Елле а été прэцэдее ау ЦИИе сиэцле пар ун монастэре дес прэмонтрэс, донт л'ецистенце ест сеулемент индильуее пар деуц буллес дес папес Алеџандре ИИИ ет Луциус ИИИ, де 1179 ет 1182 респэтивемент. Цес буллес цонфирмент лес поссессионс де л'аббайе дес прэмонтрэс я Риэвал (ен Хауте Лорраине), éнуméрант парми еллес троис "лиеуц" оу "эглисес" ситуэс ен Хонгрие. Л'ун д'еуц, "ле лиеу де ла Саинте-Цроиц данс ла Марцхе прэс де Францавилла, донт ле ном анциен étaит ле Дэсерт" (*лоцус Санцџи Цруцис ин Марцхиа иуцџа Францам виллам, љуи анџильуиџус Еремус воџабайџур*), цорреспонд ентиэремент я ла топонџиме де л'алентоур де Францавилла ен Сџрмие. Атэнт доннэ љуе це "лиеу" дэпендант де л'аббайе де Риэвал н'аппараиссаит пас данс лес доцументс ултэриеурс де л'ордре дес прэмонтрэс, ил ест пробабле љу'ау дэбут ду ЦИИИе сиэцле ау плус тард ил фут рецуеилли пар лес бэнэдицтинс поур девенир уне де леурс аббайес сџрмиеннес. (Ил ест поссибле цепендант љу'уне цхарте де 1207 пар лаљуелле ле рои Андрэ ИИ а цонфирмэ л'эцэмптион д'импóтс д'уне маисон де л'ордре ду Саинт-Сэпулцре данс ла Марцхе (*домус доминици сейулицри ин Марцхиа*), љуи ест ун монастэре аутремент инцонну, цонцерне ен еффет ле монастэре я Францавилла: си цела étaит враи, ла фондатион дес прэмонтрэс й аураит été пассагэремент реприсе, аутоур де 1200, пар лес цханоинес ду Саинт-Сэпулцре, љуи л'аураиент я леур тоур абандоннее ау профит дес бэнэдицтинс.)

Д'апрэс лес цхартес ду рои Андрэ ИИ ет ду принце Бэла, де 1230 ет 1231 респэтивемент, ле монастэре де ла Саинте-Цроиц партиципаит алорс ауц поссессионс ду лигнаге éминент де Мојслав (хонгр. Моносзлó). Ы Сонта (цомтэ де Ваџ/Бáцс) ет я Зојл (пробаблемент цомтэ де Сомогй), ле монастэре тенаит дес портионс; я Солт (цомтэ де Сџрмие), са портион д'аутрефоис аваит été ацхетее пар Тхомас, ле бэнэфициаире принципал дес

цхартес ройалес, ет пар ун де сес фрэрес; финалемент, уне терре анониме аппартенанте ау монастэре воисинаит авец ле домаине номмэ *Лоцхиа* (цомтэ де Сйрмие). Ил ест цлаир де тоут цела гьу'я цетте ёпольуе-ля лес Мојслав ётаиент лес патронс ду монастэре. Ц'ётаиент пеут-ётре леурс анцётрес гьуи аваиент фондэ ле монастэре поур лес прёмонтрэс, данс уне пэриоде прэцэдант де прэс леур хистоире фамилиале доцументэе. Тхомас, филс де Мацаире, ётаит ле премиер цомте де Вуково (Валкó) цонну де ном, ет ил портаит аусси ле титре д'ун "бан".

Биен гьуе Францавилла соит цитэе пар ле цхрониуеур Рогериус цомме уне вицтима ремаргьуабле де ла дэвастатион де ла Сйрмие пар лес Цоманс ен 1241, ле монастэре де ла Саинте-Цроиц сурвэцут я цетте цаламитэ соус лес мэмес патронс. Ен 1297, уне аутре поссессиион анониме де л'аббэ де Францавилла ест ментионнэе цомме воисине я л'оуест де ла поссессиион де Сот/Сзат (цомтэ де Вуково). Ен 1323, цитант ла морт, сурвенуе диц анс аупаравант, де Гиллес де Voćin (Атйна), петит-филс ду бан Тхомас, ле рои Цхарлес Роберт а инвести сон цхевалиер лойал Мицхел де Morović (Марóт), аинси гьуе сес деуц фрэрес, ду дроит де патронаге сур ле монастэре де ла Саинте-Цроиц. Данс лес цирцонстанцес инсуффисаммент цоннуес, тоус лес десцендантс ду лигнаге де Мојслав онт аинси перду цет анциен патронаге. Ици поур ла премиэре фоис ле монастэре ест дэцрит цомме бэнедигтин ен термес ецплицитес. Лес сеигнеурс де Morović, уне фамилле иссуе де ла соуцхе анциенне де Гут-Келед, поссэдаиент лес террес аутоур ду цоурс инфэриеур ду Босут, данс ла партие ориентале ду цомтэ де Вуково. Л'ацгьуиситион ду патронаге сур л'аббайе де Францавилла пресгьуе адяценте цоёнцида авец ле дэбут де леур асценсиион социале.

Ле боург де Манделос/Нагйоласзи цонсерваит тоујоурс ун магистрат аутономе, формэ де сес хабитантс, ен гранде партие марцхандс. Ил се троуваит я уне доубле frontiэре административе, целле дес цомтэс де Вуково ет де Сйрмие, ет целле дес диоцэсес де Пэцс ет де Калоцса. Лес доннэес сур цес аппартенанцес административес сон парфоис цонтрадицтоирес; л'аббайе, поуртант, ест тоујоурс аттрибуэе я ла диоцэсе де Калоцса ет я сон арцхидиационат мэридионал де Сйрмие: аинси, пар ецемпле, ен 1337, гьуанд сон аббэ фут нотэ де н'авоир риен пайэ поур ла дэме понтифициале. Ле премиер аббэ цонну де ном, Жан, а